

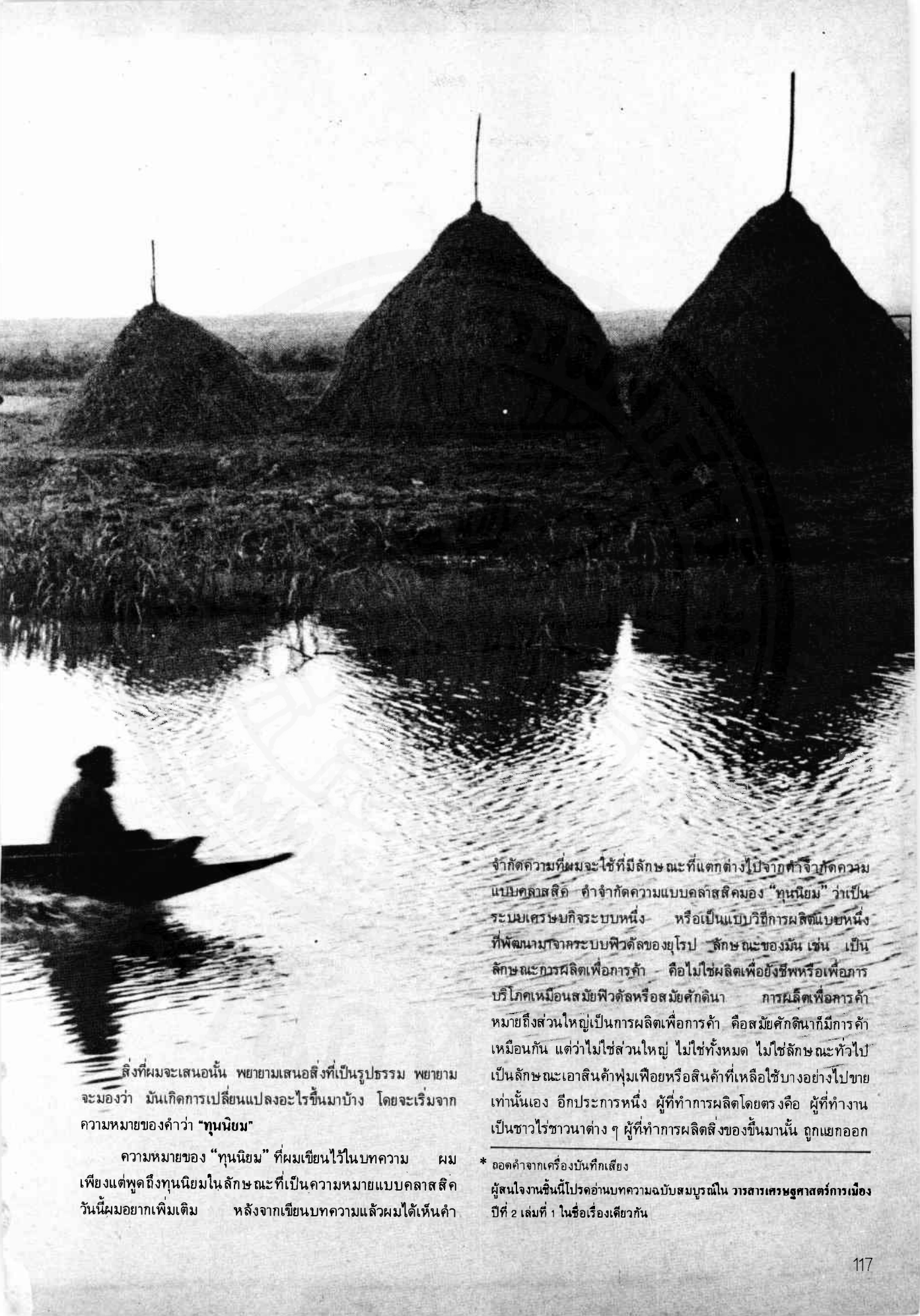

การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลาง: ผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503-2523

วิทยากร เชียงกูล

ธนาคารกรุงเทพ

สิ่งที่ผมจะเสนอนั้น พยายามเสนอสิ่งที่เป็นรูปธรรม พยายามจะมองว่า มันเกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นมาบ้าง โดยจะเริ่มจากความหมายของคำว่า “ทุนนิยม”

ความหมายของ “ทุนนิยม” ที่ผมเขียนไว้ในบทความ ผมเพียงแต่พูดถึงทุนนิยมในลักษณะที่เป็นความหมายแบบคลาสสิก วันนี้ผมอยากเพิ่มเติม หลังจากเขียนบทความแล้วผมได้เห็นคำ

จำกัดความที่ผมจะใช้ที่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากคำจำกัดความแบบคลาสสิก คำจำกัดความแบบคลาสสิกมอง “ทุนนิยม” ว่าเป็นระบบเศรษฐกิจระบบหนึ่ง หรือเป็นแบบวิธีการผลิตแบบหนึ่ง ที่พัฒนามาจากระบบฟิวดัลของยุโรป ลักษณะของมัน เช่น เป็นลักษณะการผลิตเพื่อการค้า คือไม่ใช่ผลิตเพื่อยังชีพหรือเพื่อการบริโภคเหมือนสมัยฟิวดัลหรือสมัยศักดินา การผลิตเพื่อการค้า หมายถึงส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อการค้า คือสมัยศักดินาก็มีการค้าเหมือนกัน แต่ไม่ใช่ส่วนใหญ่ ไม่ใช่ทั้งหมด ไม่ใช่ลักษณะทั่วไป เป็นลักษณะเอาสินค้าฟุ่มเฟือยหรือสินค้าที่เหลือใช้บางอย่างไปขายเท่านั้นเอง อีกประการหนึ่ง ผู้ที่ทำการผลิตโดยตรงคือ ผู้ที่ทำงานเป็นชาวไร่ชาวนาต่าง ๆ ผู้ที่ทำการผลิตสิ่งของขึ้นมา นั้น ถูกแยกออก

* อุดคำจากเรื่องบันทึกเสียง

ผู้สนใจงานชิ้นนี้โปรดอ่านบทความฉบับสมบูรณ์ใน วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ปีที่ 2 เล่มที่ 1 ในชื่อเรื่องเดียวกัน

จากปัจจัยการผลิต หมายถึงว่าไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เป็นเจ้าของที่ดิน ไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตอีกต่อไป นั่นคือการเกิดขึ้นของแรงงานรับจ้าง คือคนที่ขายเฉพาะพลังแรงงานของตนเท่านั้น ขณะเดียวกันก็เกิดขึ้นหนึ่งขึ้นมา คือ ชนชั้นกรรมกรที่เป็นชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เป็นคนที่สะสมทุนในกระบวนการผลิต เขาสามารถทำอะไรหรือขูดรีดส่วนเกินจากผู้ทำงานได้ และสามารถใช้ส่วนนั้นไปสะสมทุนขยายการผลิตหรือว่าสร้างเสริมระบบการผลิตแบบนี้ต่อไป

นี่เป็นลักษณะระบบ “ทุนนิยม” ที่คนส่วนมากเข้าใจกันอยู่ แต่จริงๆ แล้วการให้คำจำกัดความแบบนี้ทำให้เกิดความเข้าใจ ความคลาดเคลื่อน หรือการวิพากษ์ต่อไปได้มาก การมองว่า “ทุนนิยม” ต้องหมายถึง แรงงานรับจ้างแล้วคนก็จะไปมองอีกว่า ระบบการผลิต และการเกษตรของไทยไม่มีแรงงานรับจ้าง แรงงานรับจ้างมีไม่ถึง 10% จะเป็นทุนนิยมได้อย่างไร ชาวนาหยิ่งเป็นเจ้าของที่ดินของตนเอง หรือส่วนหนึ่งก็เป็นผู้เช่ามีประมาณ 20-30% แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นเจ้าของที่ดิน จึงมองไม่เห็นความเป็น “ทุนนิยม”

การที่เราจะมอง “ทุนนิยม” โดยลอกแบบมาจากตะวันตกนั้น เป็นการมองแบบ “แยกส่วน” คือ มองสังคมหนึ่งเหมือนว่ามันเกิดขึ้น ประเทศไทยอยู่บนดาวพระอังคาร แล้วประเทศยุโรปอยู่บนดาวอีกดวงหนึ่ง แล้วประเทศไทยกำลังเกิดทุนนิยมตามแบบยุโรป การมองแบบนี้ไม่ถูกต้อง ความจริงทุนนิยมได้แผ่ขยายไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก และครอบงำประเทศต่างๆ ทั่วโลก จนทำให้เศรษฐกิจต่างๆ ทั่วโลกที่ไม่ใช่โลกของสังคมนิยม รวมทั้งประเทศไทยได้ถูกทุนนิยมเข้ามาครอบงำตั้งแต่สมัยสนธิสัญญาเบาว์ริงอะไรต่างๆ เรื่อยมาถึง ที่เห็นได้เด่นชัดคือ สมัยจอมพลสฤษดิ์เป็นต้นมา มีการตั้งสภาพัฒนา มีการกู้เงินธนาคารโลกอะไรต่างๆ มาลงทุนในการพัฒนาชนิดที่ว่าจะผนวกประเทศไทยให้เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลกมากขึ้น

ลักษณะของทุนนิยมในประเทศไทยหรือในประเทศคือพัฒนาที่พัฒนาทุนนิยมขึ้นที่หลังประเทศยุโรปที่เขามักจะเรียกกันว่า “ประเทศทุนนิยมศูนย์กลางหรือประเทศทุนนิยมดั้งเดิม” ในขณะที่ประเทศคือพัฒนาหรือประเทศโลกที่สามซึ่งพัฒนาขึ้นทีหลัง และเป็นการพัฒนาชนิดที่ถูกครอบงำหรือถูกบงการมาจากภายนอก เรียกว่า “ประเทศทุนนิยมรอบนอก” ลักษณะของประเทศทุนนิยมรอบนอก โดยเฉพาะในภาคการเกษตร จะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่แตกต่างจากภาคอุตสาหกรรม เราไม่สามารถให้คำจำกัดความของทุนนิยมแบบอุตสาหกรรมมาตีความให้แก่ภาคเกษตรได้ แม้แต่ยุโรป อเมริกา ปัจจุบัน ลักษณะการพัฒนาทุนนิยมในภาคเกษตรก็ไม่ได้พัฒนาไปในชนิดที่ชาวนาจะกลายเป็นนายทุนขึ้นมา แล้วไปจ้างแรงงานรับจ้างขึ้นมาทำการผลิต ชาวนาในสหรัฐ ยุโรป ส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นชาวนาผู้ผลิตรายย่อย

หมายถึงว่า เขาอาจใช้แรงงานในครอบครัว แล้วซื้อเครื่องจักรแทรกเตอร์ต่างๆ มาใช้มาทำของเขาเอง โดยไม่ได้จ้างแรงงาน แต่ว่าทำไม่สิ่งเหล่านี้เราจึงเรียกว่า “ทุนนิยม” เพราะว่าในวิธีการผลิตนั้น เราต้องมองถึงการแลกเปลี่ยน การกระจายอะไรต่างๆ ซึ่งต้องกลับมาจับใช้ระบบการผลิตนี้ต่อไป จับใช้ระบบการผลิตของเศรษฐกิจหลักทั้งหมด ไม่ว่าในภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการอะไรต่างๆ ก็ดี เพราะฉะนั้นการพัฒนาทุนนิยมภาคเกษตรในประเทศทุนนิยมรอบนอกนั้น ส่วนใหญ่จึงยังมีลักษณะที่เรียกว่า ปลดปล่อยมีความสัมพันธ์ทางการผลิตในลักษณะที่ว่า ชาวนาส่วนใหญ่ยังอาจจะเป็นเจ้าของที่ดินอยู่ ขณะเดียวกัน การขูดรีดส่วนเกินก็สามารถกระทำโดยทางอื่นได้ เช่น โดยการเก็บภาษี เช่น เรียกพรีเอมิอุมข้าว โดยการขูดรีดผ่านกลไกราคา โดยการขูดรีดผ่านกลไกทางค่าเช่า ซึ่งประเด็นค่าเช่านี้ก็เป็นเรื่องสำคัญอันหนึ่งซึ่งอาจเป็นที่ถกเถียงกันได้

ลักษณะของการที่ชาวนาส่วนใหญ่ในประเทศไทยเป็นผู้เช่านั้น หลายคนคิดว่าลักษณะของการเช่านี้คือลักษณะของระบบศักดินานั่นเอง แต่ความจริงแล้วค่าเช่ามีทั้งในระบบศักดินาและระบบทุนนิยม ลักษณะของค่าเช่าในทั้งสองระบบนั้นแตกต่างกันในแบบวิธีการผลิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ค่าเช่าหรือการเช่าในในเมืองไทย โดยเฉพาะในภาคกลางส่วนใหญ่แล้วเป็นการเช่าแบบทุนนิยม เพราะว่าการเช่านี้ไม่ใช่การเช่าแบบติดที่ดิน ไม่ใช่เป็นเพราะว่าคนนั้นเป็นไพร่ดั้งเดิมมา จำเป็นต้องทำนาในที่นั้น มันมีลักษณะการแข่งขันแบบทุนนิยมมากขึ้น มีการแข่งขันกันตามราคาคือ ถ้าเจ้าของที่ไม่พอใจจะให้คนอื่นเช่า คือเป็นการคิดกันตามราคาตลาดมากขึ้นในราคาค่าเช่า และผู้ที่เช่านั้นก็คิดคำนวณตามราคาตลาดมากขึ้นเหมือนกันคือคิดค่าเช่าเป็นส่วนหนึ่งของที่เป็นต้นทุนการผลิต แล้วเขาทำการผลิตเพื่อขายไม่ใช่ผลิตเพื่อยังชีพเท่านั้นแล้วแบ่งให้เจ้าของ มันมีการเช่าเพื่อจะผลิตแบบทุนนิยมคือเพื่อการค้าขายมากขึ้น

เพราะฉะนั้นในลักษณะนี้แล้ว ผมคิดว่าทุนนิยมได้แผ่ขยายเข้าไปในชนบทของภาคกลางค่อนข้างมากทีเดียว ขณะเดียวกันการรักษาความสัมพันธ์ในการผลิตในแบบที่ไม่ใช่ทุนนิยมที่เห็นได้ชัดในระดับการผลิต หมายถึงว่าลักษณะที่ว่าเป็นเจ้าของที่ดิน ชาวนายรายย่อยนับเป็นเจ้าของที่ดินอยู่นั้น ผมคิดว่ามันเป็นเจ้าของเพียงแต่ในนามเท่านั้น จริงๆ แล้วในลักษณะของวิธีการขูดรีดส่วนเกินผลตอบแทนที่ชาวนายรายย่อยได้รับ แม้ว่าจะจะเป็นเจ้าของที่ดินแต่ในนามเท่านั้น จริงๆ แล้ว เขามีรายได้ตอบแทนไม่แตกต่างไปจากแรงงานรับจ้างเท่าใดนัก แล้วจากที่หักค่าเช่า หักดอกเบี้ย หักการขูดรีดผ่านทางราคาต่างๆ แล้วเขามีลักษณะไม่แตกต่างจากปรากฏการณ์ที่เราเรียกว่าแรงงานรับจ้างที่ทำงานอยู่ที่บ้าน, แรงงานรับจ้างแบบแอบแฝงคือยังคงดูเหมือนว่าเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตของตนเองคือในภาคอุตสาหกรรมเองก็มีลักษณะหนึ่งในสมัยที่เคย์พัฒนา

คือแทนที่นายทุนจะไปจ้างคนงานมาทำงานในโรงงานของตัวเองก็ไป
จ้างที่บ้าน อาจจะนั่งเย็บเสื้อโหลอยู่ที่บ้าน มีอะไรของตัวเอง มีจักร
เย็บของตัวเอง ไม่ได้มาทำงานที่โรงงาน สิ่งที่เขาได้รับก็คือเหมือนกับ
เขาเป็นแรงงานรับจ้างที่ทำงานอยู่ที่บ้านเท่านั้นเองผมคิดว่า
ลักษณะของขบวนการรายย่อยส่วนใหญ่ในภาคกลางของไทยก็มีลักษณะ
เช่นเดียวกัน ผลตอบแทนที่ได้รับน้อยมากเพียงแต่การยังชีพไปวัน ๆ
เพียงเพื่อที่สามารถจะยังชีพและสามารถผลิตแรงงานลูกหลานเพื่อ
มารับใช้ระบบได้ต่อไปเท่านั้นเอง โอกาสที่เขาจะสะสมทุน โอกาส
ที่ชาวนาผู้ผลิตรายย่อยจะพัฒนาเป็นนายทุนมีโอกาสน้อยมาก
จะมีก็เฉพาะพวกชาวนากลางและชาวนารายส่วนน้อยเท่านั้น

ที่นี้เมื่อมองสภาพสังคมชนบทภาคกลางในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา
ความมั่งคั่งกลับไปยังประวัติศาสตร์ด้วย แต่ผมคงไม่มีเวลา
ผมคิดว่าถ้าใครได้อ่านบทความของอาจารย์สุธีในอาจารย์สาร*
คงได้เห็นภาพชัดว่า มันมีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างไรบ้างของ
สังคมไทยในรอบ 200 ปีที่ผ่านมา

เอาสรุปง่าย ๆ ว่าภาคกลางก่อนปี 2503 ก่อนสมัยที่สุฤษดิ์จะ
มาลงทุนพัฒนาอะไรต่าง ๆ มากมายนั้นความจริงแล้วก็มีลักษณะ
การพัฒนาของทุนนิยมเกิดขึ้นแล้ว ตั้งแต่สมัยเบาว์ริง จะเห็นได้ว่า
ภาคกลางนั้นมีการแผ่ขยายของการเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพ
เป็นการผลิตเพื่อการค้ามาก และได้ทวีความเข้มข้นตั้งแต่หลังการมี
แผนพัฒนามืออะไรต่าง ๆ ขึ้นมาในสมัยจอมพลสุฤษดิ์ สิ่งที่ผมจะ
ศึกษาในวันนี้ผมจะเน้นการมองในแง่การเปลี่ยนแปลงของความ
สัมพันธ์ทางการผลิต และอีกอันคือการเปลี่ยนแปลงทางพลังการผลิต
คือเมื่อเรามองแบบวิถีทางการผลิตของสังคมใดสังคมหนึ่งนั้น
จริง ๆ แล้วเราต้องมองจาก 3 อย่างด้วยกัน การมองทางคลาสสิกนั้น
มักจะมองเพียง 2 อย่างคือพลังทางการผลิตหมายถึงความสามารถ
ทางการผลิตคือแรงงานพวกเทคโนโลยีอะไรต่าง ๆ และความสัมพันธ์
ทางการผลิตหมายถึงความสัมพันธ์ของคนที่มีมือกันในทางการ
ผลิตหรือว่าที่ก่อให้เกิดการผลิตขึ้นมา เช่น ความสัมพันธ์ในแง่ที่ว่า
ใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ใครเป็นผู้ว่าจ้างใคร ผลผลิตที่ได้มา
มีการแบ่งสรรอย่างไร ตำราคลาสสิกมักมองว่าสิ่งนี้เป็นพื้นฐานเบื้อง
ล่างที่จะไปกำหนดโครงสร้างของเมือง อุดมการณ์
วัฒนธรรม อะไรต่าง ๆ ความจริงแล้วเป็นส่วนหนึ่งของแบบวิถีทาง
การผลิตทั้งหมดนั้น ต้องมองทั้ง 3 อย่างด้วยกัน สิ่งที่เราเรียกว่าโครง
สร้างเบื้องต้นหรือว่าอุดมการณ์ทางการเมืองอะไรต่าง ๆ ความจริง
แล้วเป็นส่วนหนึ่งของแบบวิถีทางการผลิตที่เราไม่สามารถแยกออก
จากกันได้ และมันไม่ใช่เพียงถูกกระทบจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจ
เท่านั้น มันมีส่วนที่จะกำหนดหรือมีส่วนที่จะผดุงรักษาหรือมีผล
กระทบต่อตัวพลังการผลิตและความสามารถทางการผลิตได้เช่นกัน
อย่างไรก็ตามในการศึกษาของผมนั้นผมมีความจำกัดในเรื่องการ

มองการเป็นไปทางการเมือง อุดมการณ์ เพราะฉะนั้น ในบทความ
ความผมจึงเน้นเรื่องนี้น้อยกว่า สิ่งที่ผมมองเห็นชัดกว่าคือมองในแง่
ความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งมีสถิติตัวเลขข้อมูลทางสถิติต่าง ๆ
พอจะยืนยันได้ว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

ก่อนอื่น มองในแง่พลังทางการผลิต ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา
โดยทั่วไป ทุกอย่างก็มีการเปลี่ยนแปลงเหมือนกันไม่ว่าในภาคกลาง
หรือภาคอื่น ตัวอย่างเช่นการเพิ่มขึ้นของแรงงานคนและการขยาย
พื้นที่ป่าไม้เข้าไปทำการเพาะปลูก ผมคิดว่าลักษณะของทุนนิยมที่
ขยายตัวนั้นทำให้มีการขยายที่ในอัตราที่ทวีคูณมากกว่าปกติ คือสมัย
ก่อน ถ้าไม่ได้ทำการผลิตเพื่อการค้าก็ไม่มีมีความจำเป็นที่จะต้องไป
ถางป่าไปอะไรต่าง ๆ เพื่อจะไปทำการเพาะปลูกมาก แต่เมื่อระบบ
ทุนนิยมได้เข้ามา การดิ้นรนแข่งขันกัน ความจำเป็นที่จะต้องไป
ทำลายป่า ไปขุดถางป่าเพื่อมาทำที่เพาะปลูกต่าง ๆ ก็มีมาก เมื่อเรา
มองการเปลี่ยนแปลงนี้เราจำเป็นต้องมองทั้งสองด้าน บางครั้งเรา
มองว่า ถ้าเป็นสถิติของทางราชการก็มองว่าประเทศไทยนั้นเจริญ
เติบโตดีเพราะว่าพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น เท่านั้นเท่านั้นเปอร์เซ็นต์
ชาวไร่ชาวนาเพิ่มขึ้นเท่านั้นเท่านั้นเปอร์เซ็นต์ เราต้องมองในแง่ที่ว่า
ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นมันไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างเดียว มันมีส่วนถูก
ทำลายไปในระหว่างการเพิ่มขยายตัวของทุนนิยมด้วย พวกที่ดิน
ต่าง ๆ พวกแร่ธาตุหมายถึงว่าธาตุที่เป็นอาหารของพืชในดินถูก
ทำลายไป ทำให้มีลักษณะต้องพึ่งพาการใช้ปุ๋ย ใช้ยาปราบศัตรูพืช
เพิ่มขึ้น มีลักษณะของการพึ่งทุนนิยมโลกมากขึ้น การสั่งสินค้าเข้า
มากขึ้น เพราะฉะนั้นผมคิดว่าเราต้องมองทั้งสองด้านในแง่หนึ่ง
พลังการผลิตของภาคกลางในรอบ 20 ปีได้เจริญเติบโตอย่างมาก
เพราะมีพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่
มีการชลประทาน ใช้ปุ๋ย ใช้อะไรต่าง ๆ มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน
ก็มีสิ่งที่ถูกทำลายไป มีลักษณะต้องพึ่งพาต่างประเทศมากขึ้น
เพราะฉะนั้นการพัฒนาทางพลังการผลิตในภาคกลางนั้น จริงอยู่มัน
ได้เติบโตขึ้นมากกว่าเมื่อ 20 ปีก่อนและเมื่อเทียบกับภาคอื่น มันก็
เติบโตมากกว่า ในขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดในตัวของมันเองมีข้อ
แย้งในตัวของมันเอง ไม่สามารถที่จะพัฒนาต่อไปเองได้ เพราะ
ส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจของเรา เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ
ทุนนิยมโลก และเพราะว่าส่วนหนึ่งยังมีขาดความสัมพันธ์ทางการ
ผลิตแบบเก่าหรือว่ายังมีซากของการเมือง อุดมการณ์แบบเก่าที่เป็น
อุปสรรคขัดขวางการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งการขัดขวางในแง่ของ
ความสัมพันธ์ทางการผลิต ในภาคกลางนั้นก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง
ในทางที่จะเป็นทุนนิยมแบบพัฒนาหรือทุนนิยมแบบแข่งขันมากนัก
ภาคกลางนั้นมีปัญหาของผู้เช่าและปัญหาของชาวนาที่เป็นหนี้สิน

* หมายถึงบทความของ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจ
ไทยในรอบ 200 ปี" ปาจรยสาร, ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม 2525 (บรรณาธิการ)

กว่าภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัดจน อันนี้คิดว่ามันเป็นปรากฏการณ์
ที่คุ้นเคยโดยตรง

ที่นี้พูดถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตนั้นจะแยกการพิจารณา
7 ประเด็นด้วยกัน

ประเด็นแรก คือ เรื่องของที่ดิน เรื่องว่าใครเป็นเจ้าของ
ผู้ควบคุมการใช้ที่ดินโดยตรง ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมาจำนวนของ
ได้เพิ่มขึ้นตลอดมา ในสามะไนการเกษตรเมื่อปี 2503 มีผู้เช่า
มาจน 20 เปอร์เซ็นต์ พอปี 2519-2521 ซึ่งมีการสำรวจของทาง
การที่แตกต่างกันนิดหน่อย ปี 2519 ของกระทรวงเกษตรพบว่า
ในภาคกลางมีถึงประมาณ 40 เปอร์เซ็นต์ซึ่งเป็นตัวเลขเฉลี่ย
ปดูรายละเอียดของจังหวัดต่าง ๆ จะเห็นว่ามีส่วนของผู้เช่า
มาก อันนี้ก็เป็นลักษณะหนึ่งที่ทำให้ชาวไร่ชาวนาส่วนหนึ่ง
ครียดส่วนเกินไปมากขึ้น ทำให้เขามีฐานะยากจนลง เพราะว่า
ในการผลิตสูงขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ไม่สามารถขายข้าวได้ราคา
ว่าต้องผ่านกลไกขูดรีดต่าง ๆ ทำให้สูญเสียที่ดินซึ่งตัวเลข
การสูญเสียที่ดินไปก็มี เช่น ของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งเน้นเรื่อง
ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ชาวนาที่เอาที่ดินไปจำนองไว้แล้วต่อมา
สูญเสียไม่สามารถไถ่คืนได้ ไม่สามารถยกฐานะของตัวเอง
มาการทำงานแล้วมีผลตอบแทนพอที่จะไปใช้หนี้ได้ก็ประมาณ

สถิติจริง ๆ ของการสูญเสียที่ดินก็คงมีมากกว่านี้ รวมทั้งอีกประเด็น
หนึ่งที่สำคัญคือระหว่างยังไม่สูญเสียที่ดินแต่เอาไปจำนองอยู่ การ
มองความสัมพันธ์ทางการผลิต เราไม่ได้มองที่การเป็นเจ้าของปัจจัย
การผลิตเท่านั้นแต่ต้องมองการควบคุมการใช้ปัจจัยการผลิตนั้นด้วย
เจ้าของแต่ในนามบางทีก็ไม่มี ความหมาย ในวิถีการผลิตหรือการ
ผลิตรูปแบบใหม่ ๆ ที่คุ้นเคยได้นำเข้าไปใช้ เช่นพวกบริษัทต่าง ๆ
ได้เข้าไปลงทุนทำขนาดใหญ่ในชนบทในปัจจุบัน แล้วพยายาม
เหมือนกับจัดสรรให้ชาวนามีที่ดินของตัวเอง แต่แล้วก็ซื้อผูกมัด มี
สัญญาอะไรต่าง ๆ ที่ต้องพึ่งทุนจากบริษัท พึ่งทุนจากธนาคาร ต้อง
ซื้อปัจจัยการผลิตซื้ออะไรต่าง ๆ จากบริษัททำการเกษตรกรรม
เสร็จแล้วก็ต้องขายผลผลิตให้ ผมคิดว่าลักษณะเช่นนี้ก็จะเห็นได้ชัด
ว่าเป็นการครอบงำจากทุนนิยม ถึงแม้ว่า การเป็นเจ้าของแต่ในนาม
แต่ว่าเขาไม่สามารถควบคุมปัจจัยการผลิต เป็นผู้ตัดสินใจในการใช้
ปัจจัยในการผลิต ตัดสินใจในการขายได้อย่างแท้จริง แล้วเกี่ยวกับการ
การสูญเสียที่ดิน การสำรวจต่าง ๆ การวิจัยต่าง ๆ ในชนบท เวลา
เข้าไปสอบถามว่า เมื่อก่อนเขามีที่ดินหรือไม่ ก็เคยมี เช่น กรมพัฒนา
ที่ดินเคยสำรวจในปี 2508 พบว่าผู้เช่าแท้ ๆ หมายถึงว่าผู้เช่า 100%
มีจำนวน 13 ที่เคยมีที่ดินของตัวเองมาก่อน แล้วก็ได้สูญเสียกรรมสิทธิ์
ที่ดินของตนไป หรือว่า ตัวเลขของสำนักงานปฏิรูปที่ดิน ที่สำรวจ
เมื่อปี 2522 ในประมาณ 8 จังหวัดของภาคกลาง ก็ให้ตัวเลขที่คล้าย

เพราะเวลาที่เราสำรวจจะสำรวจเฉพาะคนที่ยังอยู่ในชนบท ผมคิดว่า ส่วนหนึ่งของคนที่สูญเสียที่ดินไป และไม่สามารถจะอยู่ในชนบทได้แล้ว แล้วได้อพยพเข้ามาทำงานทำในกรุงเทพฯ ต่าง ๆ นี้ ผมคิดว่ามีมากทีเดียว ตัวเลขที่ผมหาอยู่ยังไม่ใคร่สมบูรณ์นัก แต่คิดว่าตัวเลขบางอย่าง เช่น การไปสัมภาษณ์ผู้อพยพที่มาจากกรุงเทพฯ สักส่วนของผู้อพยพที่มาจากภาคกลางนี้ค่อนข้างสูงมากทีเดียว เดิมที่เรามักคิดว่าส่วนใหญ่มักมาจากภาคอีสาน เพราะเราเห็นปรากฏการณ์ที่ชัดเจน คนมาจากอีสานมาทำงานทำ แต่ความจริงแล้วภาคกลางก็สูงเช่นกัน ภาคกลางสูงเป็นที่หนึ่ง และภาคอีสานเป็นที่สองด้วยซ้ำ ดังนั้นการสูญเสียที่ดินหรือกระบวนการที่แยกผู้ผลิตโดยตรงออกจากปัจจัยการผลิต คือออกจากความเป็นเจ้าของที่ดินนั้น คิดว่า ขบวนการแผ่ขยายทุนนิยมในภาคกลางนั้นในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้มากพอสมควร อีกประเด็นหนึ่งที่คิดว่าสำคัญก็คือว่า ลักษณะของการรวมศูนย์ทุนในหมู่ผู้เป็นเจ้าของที่ดินในชนบทเอง ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ว่า เจ้าของที่ดินรายเล็กจะมีสัดส่วนน้อยลงในขณะที่เจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ ขนาด 50 ไร่ 100 ไร่ จะมีสัดส่วนมากขึ้น นี่ก็แสดงให้เห็นว่า ชาวนาที่เป็นเจ้าของที่ดินรายย่อย เนื่องจากการพัฒนาแบบทุนนิยมมีลักษณะไม่สม่ำเสมอ เพราะฉะนั้นคนที่มีทุนน้อยก็จะถูกขูดรีดมากจนไม่สามารถที่จะอยู่ได้ ส่วนหนึ่งก็เสียที่ดินไปดังกล่าว ส่วนหนึ่งก็ถูกสถานการณ์บังคับให้ทำการขายที่ดิน เพราะลักษณะการผลิตแบบทุนนิยมนั้น การผลิตขนาดเล็กไม่สามารถทำอะไรได้เพียงพอ เช่นว่า คุณทำนาต่ำกว่า 20 ไร่ ในระบบทุนนิยม คุณต้องใช้ปุ๋ย แร่เคเคอร์ มากมาย ต้องจ้างแรงงานคน เพราะฉะนั้นผู้ผลิตรายย่อยต้องล้มละลายมากขึ้น ในขณะที่ว่า พวกชาวนาขนาดกลาง ชาวนารายนั้น ก็สามารถสะสมที่ดิน สามารถซื้อที่ดินรับจ้างเองที่ดิน ก็ได้ที่ดินมาเพิ่มขึ้น ดังนั้นก็มีส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นในชนบทมากขึ้น

2. ทุน เดิมทีเมื่อพูดถึงภาคเกษตร มักจะมองที่ดินเป็นใหญ่ แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแผ่ขยายมาก ทุนได้กลายมาเป็นปัจจัยที่สำคัญมากขึ้น เพราะว่าที่ดินนี้เมื่อทุนนิยมแผ่ขยายเข้าไป เราสามารถใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นได้ เช่น การทำฟาร์มเลี้ยงไก่นี้ มันไม่จำเป็นต้องใช้ที่ดินมาก ทุนสำคัญมากกว่า หรือที่ดินขนาดเล็กแต่สามารถทำนาได้อย่างประณีต ถ้ามีชลประทาน สามารถทำนาได้ 2 ครั้ง ที่ดินขนาดเล็กนั้นมันก็ดูเหมือนจะใหญ่โตขึ้นมา คือมองเฉพาะขนาดที่ดินไม่ได้ ต้องดูทุนที่ใช้ด้วย ซึ่งเมื่อมองดูลักษณะการเป็นเจ้าของ และผู้ควบคุมการใช้เงินทุนในภาคกลางในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ก็จะเห็นว่าชาวนาไรชาวนาล้วนแต่เป็นหนี้สินมากขึ้น หมายถึงว่าโดยทั่วไป ชาวนาไรชาวนามีโอกาสที่จะสะสมทุนเป็นชาวนาแบบนายทุนนี้มีน้อย มีเฉพาะพวกชาวนากลางและชาวนารวยเท่า

นั่นเอง ชาวนาส่วนใหญ่ต้องเป็นหนี้สินและต้องกู้หนี้ เสียดอกเบี้ยแพงมาก ลักษณะการผลิตแบบนี้ หมายความว่า การขูดรีดส่วนเกินในรูปของดอกเบี้ยนี้มีสูง และเป็นส่วนที่จะขัดขวางการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือการพัฒนาภาคเกษตรในภาคกลางต่อไป เหตุที่ชาวนาไรชาวนาต้องเป็นหนี้สินมาก คงไม่ใช่เพราะการกู้หนี้ยืมสินเพราะอยากจะลงทุนเพิ่มขึ้นอย่างเดียว ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะเขาไม่สามารถสะสมทุนเพิ่มขึ้นได้ด้วยตัวเอง และส่วนหนึ่งเพราะการผลิตแบบทุนนิยมนั้น ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น ทำให้ต้องใช้พวกเทคโนโลยีต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เช่น ตัวเลขที่มีอยู่ ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา เมื่อปี 2506 ที่มีการสำรวจในเกษตร พบว่าชาวนาไรชาวนาในภาคกลางที่ใช้เทคโนโลยีนี้มี 14% พอปี 2521 พบว่ามี 60% ของชาวนาไรชาวนาทั้งหมด จะเห็นว่าภาพในชนบทได้เปลี่ยนไปมาก เมื่อเราออกไปชนบทไกล ๆ ในภาคกลางนี้แทบไม่เห็นควายเลย เห็นแต่เทคโนโลยี การที่ชาวนาชาวนาไรใช้เทคโนโลยี 60% นั้น ไม่ได้แปลว่าชาวนามีเทคโนโลยีของตัวเอง ชาวนาที่มีเทคโนโลยีของตัวเองมีเพียง 24% ของชาวนาชาวนาไรในภาคกลางเท่านั้น หมายความว่าส่วนใหญ่ต้องเช่าเขา ก็คือชาวนาส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ในแง่ที่ว่าไม่ได้เป็นเจ้าของเทคโนโลยี แต่ว่าเขาเสียค่าเช่าเทคโนโลยี นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งของค่าใช้จ่ายขึ้นมา เป็นส่วนหนึ่งของส่วนเกินที่จะถูกแบ่งไปโดยคนที่เป็นเจ้าของเทคโนโลยี อาจเป็นชาวนากลาง ชาวนารวย นายทุนในท้องถิ่น

3. ความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนและการกระจาย

สินค้า ผมคิดว่า ลักษณะการขูดรีดส่วนเกินในภาคการเกษตรของไทยที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือว่า ผ่านทางกลไกของการแลกเปลี่ยนและการกระจายสินค้า จะเห็นได้ว่า การพัฒนาที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม เช่นการพัฒนาในประเทศไทยนั้น มีลักษณะที่ว่าเจ้าของที่ดินนั้นไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องลงทุนทำนาเอง ไม่มีการทำนาทำไร่ขนาดใหญ่เหมือนกับในบางประเทศ เพราะว่ากลไกการพัฒนาอะไรต่าง ๆ ก็ดี ส่วนใหญ่แล้วมันพัฒนามาโดยการขูดรีดผ่านการเก็บภาษีในภาคการเกษตร เพราะฉะนั้นผลผลิตในภาคการเกษตรไม่มีราคา ตกต่ำตลอดมา โอกาสที่เจ้าของที่ดินจะคิดไปลงทุนทำนาเองนี้ไม่คุ้มทุน สู้เงินเก็บค่าเช่าหรือซื้อที่ดินเพื่อการเก็บค่ามากกว่า เพราะฉะนั้นลักษณะของการขูดรีดส่วนเกินจึงเน้นที่กลไกทางด้านราคา คือปล่อยให้ชาวนาเป็นเจ้าของที่ดิน แล้วก็ไปเก็บค่าไรเอาตอนชาวนาเอาข้าวมาขาย หรือเก็บค่าเช่า เก็บดอกเบี้ยมากกว่า

เรื่องของการเก็บภาษีที่มีลักษณะเป็นการขูดรีดส่วนเกินจากชนบทที่เห็นได้ชัดคือ เรื่องฟรีเมีย่มข้าว มีตัวเลขการวิจัยหลายอันที่ชี้ให้เห็นว่า ราคาข้าวในประเทศไทย ราคาที่ชาวนาขายได้นั้นต่ำกว่าราคาข้าวในตลาดโลกมาก แล้วถ้าไม่มีฟรีเมีย่มข้าวเหล่านี้ มันไม่ใช่เรื่องฟรีเมีย่มข้าวอย่างเดียว มันเป็นเรื่องของกลไกของรัฐ

ทั้งหมดที่จะขูดรีดส่วนเกินมาจากชนบท ซึ่งรายละเอียดก็มี เช่น การกำหนดโควตาส่งออก การกำหนดว่า พ่อค้าส่งข้าวออกต้องขายข้าวให้รัฐบาลในราคาต่ำ ซึ่งพ่อค้าก็ไปกดราคาจากชาวนาต่อการขูดรีดส่วนนี้ จึงไม่ใช่การขูดรีดเฉพาะที่พ่อค้ากระทำต่อชาวนาเท่านั้น แต่เป็นการขูดรีดที่กลไกของรัฐเองกระทำต่อชาวนา ส่วนที่พ่อค้ากระทำต่อชาวนาก็ยังมีอีก คือเรื่องการผูกขาดการค้าข้าว หรือว่าการผูกขาดการค้าพืชผลทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะเรื่องข้าวอย่างเดียว จะเห็นว่า การส่งออกข้าว ข้าวโพด หรือพืชที่เป็นสินค้าออกส่วนใหญ่แล้ว จะอยู่ในกำมือของพ่อค้าส่งออกเพียงไม่กี่ราย ซึ่งสามารถกำหนดราคาได้ จึงสามารถขูดรีดส่วนเกินนี้จากชนบทได้มาก

เหตุที่สามารถทำได้เช่นนี้ เพราะลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในชนบทของเราเอง ถึงแม้ว่าจะได้ถูกทุนนิยมครอบงำอย่างไรก็ตาม ก็ยังเป็นลักษณะของทุนนิยมในประเทศรอบนอก ที่มีพื้นฐานมาจากระบบเศรษฐกิจที่ไม่ใช่ทุนนิยมมาก่อน ลักษณะของการผลิตแบบชาวนา ความคิด อุดมการณ์หรือจิตสำนึกแบบชาวนาซึ่งยังไม่มีลักษณะต้นตอแบบชาวนาในโลกทุนนิยมอย่างแท้จริง ลักษณะของการรวมตัวกันยังไม่เข้มแข็ง ระบบสหกรณ์ที่จะรวมตัวกันเป็นอำนาจต่อรองกับพ่อค้าก็ยังไม่เข้มแข็ง แม้ว่าภาคกลางเองโดยเปรียบเทียบกับภาคอื่นแล้วจะดีกว่าภาคอื่น คือสัดส่วนของชาวนาชาวไร่ที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ในภาคกลางนั้นสูงกว่าภาคอื่น นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมเหมือนกัน แต่ขณะเดียวกัน แม้ว่าจะสูง แต่ก็ยังไม่มากนัก คือประมาณ 20% ของชาวนาชาวไร่ในภาคกลางเท่านั้นที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ แล้วสหกรณ์ในประเทศไทยจริงๆ แล้วก็ยังเป็นสหกรณ์ที่ถูกคุมโดยกลไกรัฐบาล เพราะฉะนั้นจึงไม่สามารถพัฒนาให้ไปแข่งขันกับพ่อค้าได้ มันเป็นสหกรณ์เพื่อให้เงินกู้มากกว่า ไม่ใช่สหกรณ์เพื่อการค้าแข่งกับพ่อค้าคนกลาง ไปแทนที่พ่อค้าคนกลางได้ จริงๆ แล้วสหกรณ์ก็ต้องพึ่งพ่อค้าอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นอำนาจต่อรองของชาวไร่ชาวนาในแง่นี้จึงไม่ได้สูงเพียงพอที่จะต่อสู้กับทุนนิยมผูกขาดที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้ คือลักษณะของทุนนิยมแข่งขันในประเทศไทยเหมือนกับคือถ้าในการพัฒนาทุนนิยมในยุโรปในสมัยหนึ่งนั้นภาคเกษตรของเขาสามารถเจริญได้มาก เพราะประการหนึ่งเขาเป็นทุนนิยมศูนย์กลาง เป็นทุนนิยมแห่งแรก เขาไม่จำเป็นต้องขึ้นกับประเทศอื่น สินค้าภาคเกษตรสามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่ สามารถขายได้ราคาเต็มที่ แต่ทุนนิยมในภาคเกษตรของไทยเรา ในแง่หนึ่งต้องขึ้นกับต่างชาติ ต้องขึ้นกับประเทศทุนนิยมพัฒนาอุตสาหกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นคนคุมกลไกการค้าระดับโลก เป็นคนกดราคาสินค้าต่าง ๆ ในระดับโลกได้ ในขณะที่เดียวกันในระดับประเทศเอง การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทยไม่ได้ผ่านลักษณะทุนนิยมแบบแข่งขัน เพราะว่าการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองในประเทศไทย การพัฒนาจากระบบศักดินา มีลักษณะของการผูกขาดทางการเมืองมาช้านาน ก็เปลี่ยนการผูกขาดจากแบบศักดินามาผูกขาดแบบ

ทุนนิยม พวกศักดินาก็เปลี่ยนจากศักดินามาเป็นการขูดรีดแบบทุนนิยมเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นจึงมีลักษณะของการผูกขาด มีลักษณะที่ทำให้การขูดรีดส่วนเกินจากภาคเกษตรของประเทศไทยเป็นไปในอัตราที่สูงกว่าทุนนิยมศูนย์กลาง หรือทุนนิยมดั้งเดิมของยุโรป เพราะฉะนั้นการเกษตรก็พัฒนาได้ล่าช้ากว่า

ลักษณะที่ชาวชนวนาชาวดำต้องเสียเปรียบอันหนึ่งก็คือว่า เมื่อการผลิตเพื่อยังชีพต้องเปลี่ยนแปลงไปทุกอย่างกลายเป็นสินค้า ทุกอย่างชาวนาต้องซื้อ คือชาวนาไม่ได้เพียงแต่ขายอย่างเดียว คือถ้าเรามองกันว่าชาวนาจะมีรายได้ดีขึ้น ชาวนามสมัยก่อนเบาว์ริงไม่ได้ส่งข้าวไปขาย ตอนนั้นชาวนาส่งข้าวไปขายได้มาก ปีหนึ่งประเทศไทยส่งข้าวออกได้มาก ชาวนาจะดีขึ้นไปเรื่อย ๆ เรามองด้านเดียวว่าชาวนาสามารถขายข้าวได้ เราลืมมองในด้านที่ว่า ชาวนาต้องเป็นฝ่ายซื้อมากขึ้น ต้นทุนต่าง ๆ มันเพิ่มมากขึ้นรวมทั้งแม้แต่การบริโภคประจำวันซึ่งจำเป็นในระบอบทุนนิยม คือถ้าชาวนาไม่สามารถบริโภคได้ ชาวนาที่ไม่สามารถเป็นชาวนาทำงานต่อไปได้ ไม่สามารถที่จะผลิตพื้นฐานต่อไปได้ เพราะฉะนั้นการบริโภคนี้เป็นส่วนหนึ่งที่จำเป็นของระบบทุนนิยมเหมือนกัน แต่การบริโภคของชาวนาปัจจุบันก็ต้องพึ่งพาสินค้าต่าง ๆ มากขึ้น ต้องซื้อสินค้าต่าง ๆ เพราะฉะนั้นในระบบของการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม คือชาวนาขายข้าวได้ในราคาถูก ต้องซื้อปุ๋ย ซื้อเครื่องใช้ไม้สอย ซื้ออาหารต่าง ๆ ในราคาที่เพิ่มขึ้น เมื่อเทียบกับภาวะเงินเฟ้อที่เพิ่มขึ้นในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา เห็นได้ว่า ทำให้ชาวนามีลักษณะที่จะเสียเปรียบในประเด็นนี้ได้มากขึ้น

4. การพัฒนาของทุนนิยมทำให้เกิดความขัดแย้งและการเติบโตไปในทางตรงกันข้ามมากขึ้น ทำให้ภาคเมืองเติบโตมากกว่าภาคชนบท รายได้ของเกษตรกรต่ำกว่ารายได้ของคนที่ไม่ใช่เกษตรกร เพราะมีการขูดรีดส่วนเกินในรูปต่าง ๆ เข้ามา ทำให้คนภาคอื่นได้รับประโยชน์มากกว่าชาวไร่ชาวนา ที่สำคัญอันหนึ่งที่ที่น่าจะเน้นคือการกดราคาข้าวในประเทศ โดยระบบกลไกของรัฐ โดยเฉพาะในเรื่องของพรีเมียมข้าว ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในเรื่องของการหารายได้เข้ารัฐเท่านั้นเอง ซึ่งแม้เปอร์เซ็นต์ของการที่รัฐบาลเก็บพรีเมียมข้าวจากชาวนาได้ในระยะหลัง สัดส่วนมันก็ไม่มากนัก สัดส่วนมันก็น้อยลง ไม่เหมือนสมัยก่อน ในระยะหลังรัฐบาลก็สามารถเก็บภาษีจากสินค้าอื่น ๆ จากด้านอื่น ๆ ได้มากขึ้น แต่ความหมายที่สำคัญก็คือ ต้องการกดราคาข้าว เพื่อที่ว่าจะกดราคาค่าจ้างแรงงาน เพราะว่าข้าวเป็นอาหารหลักที่สำคัญที่สุดของคนในประเทศ ข้าวเป็นปัจจัยการยังชีพที่สำคัญที่สุด ถ้ากดราคาข้าวในประเทศให้ต่ำกว่าราคาข้าวในตลาดโลกได้มาก ก็สามารถที่จะกดราคาค่าจ้างแรงงานได้ ค่าจ้างแรงงานเราสามารถกดให้ต่ำได้มากแค่ไหน เราสามารถกดให้ถึงแค่ว่า ให้คนงานเพียงสามารถยังชีพได้เท่านั้นเอง

สามารถมีแรงงาน มีที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เพื่อที่ว่าตัวเองจะได้มีทำงานได้ต่อไป มีลูกหลานต่อไป จะได้จ้างแรงงานต่อไปเท่านั้นเอง นี่เป็นประเด็นสำคัญที่ว่า การขูดรีดในชนบทก็เพื่อมารับใช้การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในเมือง จะเห็นได้ว่าในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา อัตราการเติบโตของภาคเกษตรนั้น จะต่ำกว่าภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการที่มีการเติบโตที่สูงกว่ามาก

5. การขยายตัวของทุนนิยมทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นในชนบทอย่างเห็นได้ชัด คือชาวนาส่วนใหญ่ได้กลายเป็นชาวนาที่ยากจนมากขึ้น จากคนที่มที่ดินเล็ก ๆ กลายเป็นผู้เช่า จากผู้เช่าก็อาจทำไม่ไหวเพราะค่าใช้จ่ายสูงมาก ก็กลายมาเป็นแรงงานรับจ้าง ลักษณะนี้ได้มีเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกัน การรวมศูนย์ที่ดินของคนที่มีที่ดินมากกว่า 100 ไร่ก็มีเพิ่มขึ้น ชาวนายหรือเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่มีจำนวนไม่มาก เมื่อปี 2501 คนที่มีที่ดินเกินกว่า 100 ไร่ในภาคกลางนั้นมีประมาณ 14,000 ครัวเรือน คิดคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ที่ 2.7 เท่านั้นเอง แต่ถ้าคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ของที่ดินที่คนเหล่านี้มี เขามีที่ดินถึง 2.5 ล้านไร่ หรือคิดเป็น 17% ของที่ดินในภาคกลาง คือคน 2.7 คุมที่ดิน 17% ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะของความแตกต่างทางชนชั้น หรือการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมนี้มีมากขึ้น คือคำว่า ชนชั้นในที่นี้ เราไม่ได้มองเฉพาะรายได้เท่านั้น เรามองถึงแง่ที่ว่า ใครเป็นคนคุมปัจจัยทางการผลิต เพราะว่าเมื่อคุมปัจจัยทางการผลิต คุมที่ดิน คุมเงินทุน แล้ว มันก็เป็นแหล่งที่มาของรายได้ รวมทั้งเป็นแหล่งที่มาของการพัฒนาทางด้านฐานะหรือชนชั้นของตัวเองต่อไป

ที่นี้การเติบโตของแรงงานรับจ้าง ก็พอมีตัวเลขและการสำรวจที่ใช้ให้เห็นเหมือนกันว่าแรงงานรับจ้างในชนบทภาคกลางนั้นมีส่วนที่เพิ่มขึ้น เช่น การสำรวจของโครงการพัฒนาสู่ผู้นำแมลงลงในจังหวัดทางตะวันตกของภาคกลาง ในปี 2517 ก็พบว่า ประชากรในวันทำงานที่เป็นแรงงานรับจ้างมีประมาณ 20% นี้ก็เรียกว่ามากพอสมควร ถ้าเป็นสมัยก่อนที่เราเคยมองว่า ชาวนาภาคกลางอยู่สบายดีมีที่นาของตัวเองทำนาทำอะไรอะไรต่าง ๆ เดียวนี้ก็เริ่มเปลี่ยนไป คนที่เป็นแรงงานรับจ้างมีมากขึ้น และถ้าไปดูในจังหวัดต่าง ๆ จะเห็นว่าจังหวัดที่มีการแผ่ขยายของทุนนิยมมากจะมีแรงงานรับจ้างเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะจังหวัดใกล้ ๆ กรุงเทพฯ จังหวัดสมุทรสงคราม นครนายก สมุทรปราการ อุทัยธานี มีแรงงานรับจ้างถึงประมาณ 24-37% อันนี้เป็นการสำรวจของกรมพัฒนาที่ดินในช่วงปี 2517-2520 ในเรื่องของแรงงานรับจ้าง เราจะเห็นว่า คนเหล่านี้อยู่ในฐานะที่ยากลำบากเพียงใด เพราะว่าเขาไม่มีปัจจัยการผลิตอะไรเลย เป็นแรงงานรับจ้างไปวัน ๆ ซึ่งเนื่องจากลักษณะการผลิตของประเทศไทย ดังที่กล่าวแล้วว่า มันไม่มีไร่นาขนาดใหญ่ ไม่มีการทำฟาร์มขนาดใหญ่ ดังนั้นการที่จะจ้างแรงงานถาวรต่าง ๆ ก็มี

เมือง มีตัวเลขที่น่าสนใจนิดหน่อย คือ แรงงานในแง่หนึ่งระบบเศรษฐกิจที่ขูดรีดชาวชนบท จนคนในชนบทยากจนมาก ต้องส่งลูกหลานมาทำงานในเมือง แต่ในขณะที่เดียวกัน การขูดรีดในเมืองก็มีอยู่ และการขูดรีดนี้บางครั้งคนในชนบทที่ยังยากจนไม่สามารถจะเลี้ยงชีพเองในบางแห่ง คนในเมืองต้องส่งรายได้ที่ทำได้ในเมืองจากแรงงานรับจ้าง ซึ่งก็ไม่มากนัก ต้องประหยัด ต้องอดออม แล้วส่งกลับเข้าไปในชนบทอีกครั้งหนึ่ง จะเห็นได้ว่า ระบบพยายามที่จะให้มีการขูดรีดอย่างทั่วถึง คือไม่ให้มีช่องว่างเลย ขนาดหนี้จากชนบทมาทำงานในเมือง ก็ขูดรีดในเมืองพยายามให้คนในเมืองจนเจือคนชนบท เพื่อให้คนชนบทผลิตลูกหลานได้ ส่งแรงงานมาช่วยในเมืองอีก แล้วก็ขูดรีดในเมืองต่อ เป็นลักษณะของระบบเศรษฐกิจที่แผ่เข้าไปอย่างทั่วถึง

6. เศรษฐกิจของภาคกลางในประเทศไทย มีการพึ่งพาเศรษฐกิจทุนนิยมโลกในระดับที่สูงขึ้น นี้ดูได้ทั้งระดับประเทศ ไม่ใช่เฉพาะภาคกลางอย่างเดียว จะเห็นได้ว่า สัดส่วนของการค้าต่างประเทศ การขาดดุลการค้า การเป็นหนี้สินต่างๆ ได้เพิ่มขึ้นตลอดเวลา มีการพัฒนาแบบที่ว่า พึ่งพาประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมมาตลอดเวลา การซื้อแทคเตอร์ การซื้อปุ๋ย ซื้อสินค้าบริโภคก็ได้เพิ่มขึ้นตลอดเวลา

ประเด็นสุดท้าย การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง อุดมการณ์ และจิตสำนึก

การพัฒนาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา ไม่ได้ทำได้โดยใช้ระบบเศรษฐกิจ หรือระบบการค้าเข้าไปหล่อใจเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ชักจูงในแง่ว่าหล่อใจ หมายถึงว่า พวกชาวนาชาวไร่ในระยะแรกเมื่อเห็นว่าข้าวราคาดีก็มาทำ เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขาย ผมคิดว่ารัฐบาลนั้นได้ใช้ทั้งกลไกทางการเมืองทางอุดมการณ์ต่างๆ เพื่อพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้ การพัฒนาในสมัยสุโขทัยนั้น มีการใช้การเมืองแบบเผด็จการหลายอย่างที่ จะรับใช้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เช่น การกดแรงงานในเมือง ห้ามการตั้งสหภาพแรงงาน หรือการควบคุมเสรีภาพต่างๆ โอกาสที่คนจะมีปากมีเสียงในสมัยจอมพลสฤษดิ์ก็เกินไปได้ยาก ถูกข้อหาคอมมิวนิสต์ได้ง่าย เพราะฉะนั้นโอกาสที่การขูดรีดในสมัยสุโขทัย จึงทำได้ง่ายและทำได้ตลอดมา ซึ่งก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในช่วง 14 ตุลาคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ ทำให้จำเป็นต้องมีการปรับตัวขึ้นมา คือพวกการเมืองอุดมการณ์ จะมีลักษณะที่เปลี่ยนไปในส่วนหนึ่ง เพื่อรับใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การให้รัฐสภา ประชาธิปไตยแบบทุนนิยม หรือยอมให้มีสหภาพแรงงานในระบบทุนนิยม หรือความพยายามที่จะปฏิรูปที่ดินแบบทุนนิยม นี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาและพัฒนาการระบบนี้ต่อไป ●

น้อย ส่วนใหญ่แล้วเป็นแรงงานชั่วคราว ต้องเปลี่ยนงานไปเรื่อยๆ รั้งรับจ้างที่โน่น รั้งรับจ้างที่นี่ ดังนั้นฐานะความเป็นอยู่ต่างๆ จึงตกต่ำยิ่งกว่าแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมที่มีเงินเดือนแน่นอน มีสวัสดิการ แต่แรงงานรับจ้างในชนบทเป็นแรงงานรับจ้างชั่วคราวที่เร่ร่อนมาก และจะถูกขูดรีดค่าจ้างแรงงานได้มากกว่าในเมืองด้วยซ้ำ เพราะส่วนหนึ่งแล้วระบบเศรษฐกิจภาคเกษตรนี้สามารถช่วยเลี้ยงคนได้ คือส่วนหนึ่งบางที่รายได้ต่ำก็ไม่ได้อยู่ได้ แต่เขาก็ไปเอาข้าวที่บ้านกิน คือพึ่งพากับครอบครัว ไปทำงานบ้าง กลับไปบ้านบ้าง จนเจือกันไป นี่เป็นลักษณะของระบบเศรษฐกิจในโลกปัจจุบันที่ว่าเศรษฐกิจโลกยังปล่อยให้เศรษฐกิจของชนบทในโลกที่สามยังคงสภาพแบบเก่า ที่ว่าชาวนายังเป็นเจ้าของที่ดินบางส่วน แล้วเลี้ยงดูลูกหลานของตัวเอง เพื่อลดค่าครองชีพของแรงงานให้ต่ำลง พอที่จะอยู่กันได้

ประเด็นอีกอันในเรื่องของแรงงานชนบทที่เข้าไปทำงานใน

วิจารณ์

แล ดิลกวิทยรัตน์ *

มีประเด็นการพูด 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรกก่อนเข้าสู่เนื้อหาของงานของวิทยากร ผมอยากสำรวจความเป็นมาของงานประเภทนี้เท่าที่มีอยู่ในเมืองไทย จะได้ว่างานของวิทยากรอยู่ตรงไหนของความเป็นมาของการวิจัยในรูปแบบนี้

ประเด็นที่สองเข้าสู่เนื้อหาของงานวิทยากร

ประการที่สามทำการวิจารณ์ และสรุป

อาจพูดได้ว่า ความพยายามที่จะหาคำตอบเกี่ยวกับรูปของสังคมที่เรียกว่า social formation นั้น มันมีมาเป็นระยะเวลายาวพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งมันทะลักออกมาในระยะหลังมาก แล้วก็ ถ้าหากว่าเราดูงานประเภทนี้พบว่าการเน้นอยู่ 2 จุดในการเข้าใจรูปของสังคมนั้น งานประเภทหนึ่ง เน้นในเรื่องของกำเนิดและการเติบโตของชนชั้น งานประเภทนี้เช่น งานของสิริลักษณ์ สักดิ์-เกรียงไกร คือ “ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย” งานของสังคีต พิริยะรังสรรค์ “ชนชั้นนายทุนขุนนาง” และล่าสุดเมื่อเดือนธันวาคมปีนี้ (พ.ศ. 2524) มีรายงานชื่อ “บททดลองเสนอว่าด้วยโครงสร้างทางชนชั้นของสังคมไทย” นี่เป็นเรื่องของการมองรูปแบบของสังคมโดยการเน้นที่การก่อตัวทางชนชั้น ที่ในงานประเภทนี้ยังมีการเน้นทางด้านอื่นคือ วิถีการผลิตโดยส่วนรวม เช่น งาน โฉมหน้าศักดินาไทย ของ จิตร ภูมิศักดิ์ งาน ไทยกึ่งเมืองขึ้น หรือ เส้นทางสังคมไทย ของ อรัญญ์

พรหมชมภู และงานที่อื้อฮา และสร้างสำนักใหม่ขึ้นมาในวงการยุทธจักรทางด้านนี้ คือ Political Economy of Siam พิมพ์ 2 เล่ม ครอบคลุมปี 1857-1932 นอกจากนี้เมื่อเร็ว ๆ นี้ ก็มีการวิพากษ์วิจารณ์งานอีก 2-3 ชิ้น เช่นเรื่อง “ระบบเศรษฐกิจสังคมไทยกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา” ของปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กับ “ความด้อยพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในชนบท” ของ ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ

ที่นี้ตอนหลังออกมาในรูปว่า เป็นความพยายามที่จะดูว่า รูปวิถีการผลิตของสังคมไทยมีลักษณะอย่างไร เพราะฉะนั้น การเข้าใจลักษณะก็เลยมานั่งถกเถียงว่าควรจะเรียกชื่อว่าอะไร นี่เป็นที่มาของการถกเถียงในเรื่อง กึ่งศักดินา กึ่งเมืองขึ้น หรือ กึ่งทุนนิยม แล้วก็มีการถกเถียงกันว่ามันมีกึ่งไม่ได้ มันต้องมีวิถีใดเป็นวิถีหลักที่ครอบงำการผลิต เนื่องจากวิถีการผลิตนั้นเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ที่นี้มาถึงงานของวิทยากร “การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลาง” งานชิ้นนี้เป็นงานศึกษาการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตเช่นเดียวกัน จากถ้อยคำของวิทยากรเองก็บอกว่า จะไม่เสียเวลากับการถกเถียงว่า ชนบทภาคกลางมีวิถีการผลิตแบบใด ควรเรียกชื่อว่าอย่างไร ผมคิดว่าการตั้งต้นแบบนี้เป็นความพยายามที่จะเกื้อกูลวงการศึกษาด้านนี้มากเหมือนกัน คือ พยายามที่จะละไปจากการถกเถียงเรื่องนามธรรมว่า ควรจะชื่ออะไร โดยหันมาดูรูปแบบของมันจริงๆ ว่ามันเป็นอย่างไร

สำหรับในเรื่องเนื้อหา เมื่อตั้งหลักไว้อย่างนั้นแล้ว มาดูว่าผู้เขียนต้องการหาคำตอบอะไรกับงานชิ้นนี้ ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นชัดว่า ต้องการจะรู้ว่า ชนบทภาคกลางนั้นเปลี่ยนไปอย่างไร อีกประเด็นหนึ่งคือ ต้องการจะรู้ว่า อะไรคือกลไกเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

นี่เป็นสองประเด็น ความสำเร็จ หรือ ความสำเร็จของการเสนองานชิ้นนี้อยู่ที่การวัดกับคำถามสองอันนี้

ที่นี้มาดู วิธีการมองปัญหา หรือ approach ที่จะเข้าสู่การวิเคราะห์ วิทยากรบอกว่าในการมองปัญหานั้น เขาถือว่าชนบทภาคกลางที่จะทำการวิเคราะห์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก กล่าวอีกอย่างคือ มองว่า ระบบทุนนิยมเป็นระบบโลก หรือ world system แล้วความเป็นไปต่าง ๆ ในส่วนต่าง ๆ ของโลกนั้นเป็นผล การกระทำจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกนี้เอง ระบบทุนนิยมไม่ใช่เรื่องของชาติหรือของประเทศใดประเทศหนึ่ง มันเป็นเรื่องของวิถีการผลิตซึ่งมีรัศมีแผ่กว้างครอบคลุมไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก ไม่ได้จำกัดหรือขังตัวอยู่กับเขตแดนทางการเมือง อันใดอันหนึ่ง

จากวิธีการมองปัญหานี้ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่แฝงอยู่เบื้องหลังการวิเคราะห์ที่นั้น วิทยากรก็เอาอันนี้มาจับเข้ากับประเด็นหนึ่ง ประเด็นนี้ถ้าทางเศรษฐศาสตร์ การเมืองคงเรียกว่า วิถีการผลิตทั้งอัน หรือ mode of production ทั้งอัน ซึ่งใน mode of production นี้ แบ่งออกเป็น 3 สิ่งคือ

- 1. พลังการผลิต
- 2. ความสัมพันธ์ทางการผลิต
- 3. โครงสร้างส่วนบน ซึ่งประกอบด้วย การเมือง อุดมการณ์ ภาวะจิตใจอะไรทำนองนี้

งานชิ้นนี้พยายามที่จะหาคำตอบว่า

- 1. พลังการผลิตเปลี่ยนอย่างไร
- 2. ความสัมพันธ์ทางการผลิตเปลี่ยนอย่างไร
- 3. โครงสร้างส่วนบนเปลี่ยนอย่างไร

* คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำหรับประเด็นแรก ในเรื่องของ การผลิตนั้น วิทยากรบอกว่ามันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา ผ่านมา สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนั้น มันมาจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ อย่างหนึ่ง ทางเทคโนโลยีอย่างหนึ่ง และการเปลี่ยนแปลงทางความสัมพันธ์ทางผลิต อันเป็นผลมาจากการแผ่ขยายของ เศรษฐกิจทุนนิยมโลก สรุปในเรื่องพลัง การผลิตนั้น วิทยากรบอกว่า การแผ่ขยาย ของเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าไปในชนบท ภาคกลาง ทำให้มีการพัฒนาพลังการผลิต ระดับหนึ่ง พวงๆ คือ พลังการผลิต เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการเข้าไปของ ระบบทุนนิยม

ที่นำมาดูในแง่ของความสัมพันธ์ ทางการผลิต ซึ่งวิทยากรแยกออกมาไว้- เพราะที่ 7 แบบ คือ

1. การเป็นเจ้าของที่ดิน และ การ ควบคุมที่ดิน
2. การควบคุมทุน
3. ความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยน
4. ความขัดแย้ง และ การเติบโต ไปในทางที่ตรงข้ามกัน หรือ polarization
5. การขยายตัวของความแตกต่าง ของชนชั้นในชนบท
6. การเปลี่ยนแปลงจากชาวนามา เป็นกรรมกร
7. การขยายตัวของการทำงาน เศรษฐกิจโลก

วิทยากรพยายามจับว่า นี่เป็นรูป แบบต่าง ๆ ของความสัมพันธ์ทางการ ผลิต แล้วก็ตามดูว่ารูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้มี การเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ในแง่ความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยน นั้น นายทุนสามารถขูดรีดส่วน เกินจากกระบวนการแลกเปลี่ยน ไม่ใช่ การผลิต ในกรณีเช่นนี้ วิทยากรชี้ให้เห็น ว่า ที่เห็นได้อย่างนี้ก็เพราะเจ้าที่ดินของ ไทยนั้นไม่ทำไร่ขนาดใหญ่หรือ planta-

tion เหมือนอย่างกับในอาณานิคมต่าง ๆ เหตุใดจึงไม่มีการทำ plantation วิทยากร ให้เหตุผลว่าเพราะว่าราคาสินค้าเกษตร นั้นต่ำ เนื่องจากรัฐได้เก็บภาษีจากภาค เกษตร การขยายตัวของอำนาจรัฐมาจากการรีดภาษีจากภาคเกษตร เพราะฉะนั้นก็ ไม่ทำการผลิตในภาคเกษตร แต่ไปทำการ ค่าหรือให้เช่า ส่วนความขัดแย้งและการ เติบโตไปในทางตรงกันข้ามกัน หรือ polarization มีตัวชี้ให้เห็นคือ ผลตอบแทน ของประชากรในเมืองกับในชนบทนั้น หนีห่างไปจากกันมาก อุตสาหกรรมนั้น เติบโตเร็วกว่าการเกษตรและมีความขัดแย้งระหว่าง เจ้าที่ดิน กับ นายทุนอุตสาหกรรม และเจ้าที่ดินกับชาวนา ในแง่ ของการขยายตัวของความแตกต่างทาง ชนชั้นในชนบทนั้น เห็นได้จากขนาด ของการถือครองที่ดินที่รวมศูนย์มากขึ้น ทุกที่ และการเปลี่ยนแปลงจากชาวนามา เป็นกรรมกรก็มีจำนวนมากขึ้น ประการ สุดท้าย ในแง่ของความสัมพันธ์ทางการ ผลิต เศรษฐกิจในชนบทภาคกลาง ได้ ขยายตัวไปพึ่งพาเศรษฐกิจโลกมากขึ้น

ที่นี้ในเรื่องโครงสร้างส่วนบนซึ่งมี การเมือง อุดมการ และ จิตสำนึก วิทยากร ได้ชี้ว่าในแง่การปกครองได้มีการใช้อำนาจ เผด็จการเพื่อรองรับการขยายตัวของระบบ ทุนนิยม เช่น ออกกฎหมายจำกัดสิทธิ ของกรรมกร หรือเลิกจำกัดการถือครอง ที่ดิน อำนาจเผด็จการนี้ใช้ได้ทั้งจำกัด และเลิกจำกัด การปลุกฝังอุดมการ ในแง่ นี้ รัฐก็ได้ใช้เพื่อรองรับการขยายตัวของ เศรษฐกิจทุนนิยมด้วย สอดคล้องก็อ้างว่า เป็นผู้ปกป้องสถาบันทั้งสาม สอดคล้องพยายามสร้างความรู้สึกรู้สึกให้เกิดแก่สังคมไทย ว่า สังคมไทยนั้นจำเป็นต้องพัฒนาไป ตามแนวทางของสฤษดิ์ ซึ่งถ้าจะเอากัน จริง ๆ อย่างนี้ อยากเพิ่มเติมว่า ในแง่อุดม- การ สิ่งที่สฤษดิ์ปลุกฝังคือ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” อันนั้นเป็นเรื่อง ของเนื้อหาของงานของวิทยากร

สามประเด็นนี้ ผมอยากแยกแยะระหว่าง ความประทับใจเมื่อแรกอ่าน กับ การอ่าน อย่างวิพากษ์วิจารณ์

ในแง่ของ ความประทับใจเมื่อแรก อ่าน คือ อ่านอย่างคร่าว ๆ รู้สึกว่า วิทยากร กำลังทำในสิ่งที่ยังไม่มีใครทำ หรือทำ อย่างจริงจัง ในช่วงใกล้ ๆ ตัวนี้ จริง ๆ แล้วไม่เพียงแต่ในแง่ของทางด้านเศรษฐ- ศาสตร์ ในแง่ของการเมืองเอง Ben Anderson ก็เคยป่นไว้ไว้ในบทความยาว ๆ ของ เขาอันหนึ่งว่า การศึกษาพัฒนาการทาง การเมืองในยุคสฤษดิ์นั้น ไม่มีใครทำกัน เลย นอกจาก ทักษิณ เต็ยเรณ คนเดียว เหมือนกันในช่วงเดียวกันนี้ ในแง่ของ เศรษฐกิจก็ยังไม่ใครทำ สิ่งที่วิทยากรทำ เป็นการเกื้อกูล อย่างน้อยก็เป็นความพยายามที่จะเกื้อกูล การขาดหายไปของความรู้ ในช่วงนี้

อีกอันคือ ลีลาการนำเสนอเรื่อง ราวของวิทยากรนั้นน่ารัก คือ วิทยากร พยายามอธิบายก่อนที่จะเข้ามาสู่การใช้ หลักฐานสนับสนุน คือ จะไม่บอกว่า พลัง การผลิตดูมาแล้วเอาอะไรใส่เข้ามาเลยวิทยา กรพยายามปูทาง กล่อมคนอ่านว่า พลัง การผลิตจำเป็นอย่างนั้นนะ แล้วมันก็ประกอบ ด้วยอย่างนั้นอย่างนั้นนะ แล้วก็เข้ามาใน ตัวประกอบต่าง ๆ ก่อนที่จะเข้ามาสู่การ อธิบาย เช่นเดียวกันในแง่ของความสัมพันธ์ ทางการผลิตก็เหมือนกัน มีการปูทางมา ก่อน เพราะฉะนั้นคนที่ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ ที่อ้างตัวว่าเป็น นักเศรษฐศาสตร์การเมือง ก็เข้าใจได้เป็นข้อดี และไม่มีการผูกทฤษฎี เข้ามาตั้งทั้งดุ้น แล้วก็เดินเรื่อง

อีกอันคือ ผมรู้สึกว่ วิทยากรใช้ ตัวเลขเท่าที่จำเป็น ไม่มีการยกตัวเลขทั้ง ตารางมาปะชูดคนอ่าน ซึ่งผมคิดว่านี่น่าจะ เป็นแนวที่ดีสำหรับการเขียนงานวิชาการ เพราะมีฉะนั้นแล้ว งานวิชาการจะเป็น ปฏิบัติกับคนธรรมดา ๆ

ในประเด็นสุดท้าย การวิพากษ์

วิจารณ์ของผม คือ ผมตั้งหลักว่า เรื่องของเศรษฐกิจสังคมนี้ ไม่ต้องมาตั้งคำถามว่า มันเปลี่ยนหรือไม่เปลี่ยน เพราะมันเปลี่ยนแน่ ปัญหาคือมันเปลี่ยนอย่างไร เพราะฉะนั้นผมจึงเน้นเรื่องของเปลี่ยนอย่างไร มากกว่า เปลี่ยนหรือไม่เปลี่ยน เช่นเดียวกัน ผมได้อาวตุลประสงค์ของวิทยากรกลับไปวัดการเสนอที่ผ่านมามีข้อด้อยอย่างไร

ในประเด็นแรกที่เดียว ในทำนองการเปลี่ยนแปลง ถ้าเราอยากรู้ว่า สังคมที่เป็นอยู่นั้นมันเปลี่ยนมาอย่างไร ผมคิดว่าเราต้องมองการเปลี่ยนแปลงในแง่ที่เป็นกระแส หมายความว่า เมื่อมีเหตุการณ์อันหนึ่งเกิดขึ้น แล้วปะทะกับอันหนึ่ง แล้วออกมาเป็นรูปหนึ่ง แล้วก่อความขัดแย้งอย่างไร มันควรจะเป็นกระแส แต่ในแง่นี้เป็นหรือไม่ ผมอยากจะวิจารณ์เลย ในแง่ที่ผมมีความรู้สึกกว่าวิทยากรใช้ contrast ภาพ ยกภาพปีหนึ่งมาเทียบกับภาพอีกปีหนึ่ง แล้วไม่มีการเชื่อมโยงทางระหว่างกัน

คือไม่ได้บอกว่า จากจุดนี้แล้วมันคลี่คลายมาอย่างไรจนไปถึงจุดนี้ อันนี้มีอยู่มาก ผมไม่ทราบเป็นลักษณะธรรมชาติของการเปรียบเทียบตัวเลขหรือเปล่า เพราะจะมีการเปรียบเทียบว่า เมื่อปีนี้เป็นอย่างไร ไม่ได้พยายามอธิบายความเชื่อมโยงกันระหว่างเหตุการณ์สองอัน

ประเด็นสอง ถ้าเราต้องการรู้ว่าอะไรคือกลไกของสังคมที่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลง เราต้องมาดูว่าการกระทำตามทฤษฎีที่วิทยากรว่า คือ การกระทำของระบบทุนนิยมโลกกับเศรษฐกิจภาคกลางมันปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร เราถึงจะเห็นการเคลื่อนไหวอย่างที่เรอยากให้เห็นในสังคม ที่นี้ปฏิสัมพันธ์หมายความว่า ถ้าหากเราว่า เราถือการเปลี่ยนแปลงข้างในเป็นผลของการแผ่ขยายหรือการคลี่คลายของทุนนิยมโลก มันก็มีลักษณะที่ว่า เราเห็นทุนนิยมโลกเข้ามากระทบกับวิถีการผลิตเดิม แล้ววิถีการผลิตเดิมจึงเปลี่ยนไปเป็นจุดอื่น สิ่งที่วิทยากรชี้คือ มันเปลี่ยน

ที่จุดอื่นอย่างไร แต่ไม่ได้โยงให้เห็นว่า วิถีการผลิตของโลกเข้าไปกระทบวิถีการผลิตของสังคมไทยอย่างไร กระแทกอย่างไรที่เราไม่เห็นเลย ถ้าพูดให้แรงกว่านี้ก็คือ วิทยากรไม่บอกว่าตัวทุนนิยมที่เข้ามามีหน้าตาเป็นอย่างไรและมันเข้ามาทำอะไร แต่บอกว่า เมื่อทุนนิยมเข้ามาแล้วมันเปลี่ยนอย่างนั้นอย่างนี้ คือไม่จับที่ตัวทุนนิยม ผมคิดว่าการมองเช่นนี้มีความสำคัญมาก ทั้งในทางทฤษฎี และ ผลของการวิเคราะห์ในแง่ทฤษฎีที่เราถือว่า ความเป็นไปต่างๆ นานา ของสังคมหนึ่งซึ่งเราเรียกว่าเป็นสังคมทุนนิยมรอบนอกถูกกำหนดโดยทุนนิยมโลกแล้วละก็ มันจะมีปัญหาว่า ถ้าเช่นนั้นความแตกต่างในทุนนิยมบริวารนี้เกิดจากอะไร เช่น ไทย, ฟิลิปปินส์ หรือประเทศต่างๆ ในลาตินอเมริกานั้น เกิดจากอะไรที่มันแตกต่างกัน ผมคิดว่า มันไม่ได้กำหนดโดยสังคมนั้นๆ แล้วอะไรล่ะที่ทำให้มันไม่ได้กำหนดโดยสังคมนั้นๆ ผมคิดว่าคือ วิถีการผลิตแต่ละอันที่มีอยู่ นี้เรากำลังพูดถึงปัญหาการกระแทกกัน หรือประสานกันระหว่างวิถีการผลิตที่แตกต่างกันหรือ ที่เรียกว่า articulation of mode of production เราไม่ได้มองตรงนี้เท่าใดนัก ฉะนั้นจึงไม่เห็นว่าการพัฒนาของภายในถึงขั้นไหน เมื่อไปปะทะกับปัจจัยภายนอกนั้น ผลที่เกิดขึ้นคืออะไรผมอยากยกคำของอาจารย์รังสรรค์ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีมาก ในคราวที่แล้วที่วิจารณ์งานของ ฌอร์จ เพชรประเสริฐ ผมหมายความว่า อาจารย์รังสรรค์ เคยยกตัวอย่างว่า ถ้าเราถือว่าทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปเมื่อ Bowring เข้ามา หรือเมื่อปัจจัยภายนอกเข้ามา ทำไมการค้าสมัยต้นราชวงศ์บ้านพลูหลวงจึงเพิ่มพูนมากจึงไม่มีอิทธิพลทำให้กลายเป็นทุนนิยม ก่อน Bowring เข้ามา นี้หมายความว่า เราต้องให้ความสำคัญแก่วิถีการผลิตภายในมาก แต่อาจไม่มากถึงขนาดไปเป็นผู้ปกป้องวิถีการผลิตแบบเอเชีย ผมคิดว่าข้างในเปลี่ยนแน่ แต่ว่า

ขนาดไหนที่เราจะพูดถึงเรื่องตรงนี้ด้วย
ประเด็นหลักก็เป็นประเด็นดังกล่าว
แล้ว

ประเด็นย่อยคือ มีปัญหาเรื่องการ
เปรียบเทียบในเนื้อหาที่เขียนอยู่หลายประ
เด็น เช่น ประการแรกการเปรียบเทียบว่า
ทำไมพลังการผลิตจึงเติบโตที่ภาคกลาง
เขาก็บอกว่าภาคกลางได้ใช้ปุ๋ย ใช้เทค-
โนโลยีต่าง ๆ มาก ทั้งนี้ถ้าหากว่าเราตั้งคํา
ถามต่อไปว่า ทำไมภาคกลางใช้ปุ๋ย ใช้
เครื่องมือต่าง ๆ มาก วิทยาการเสนอว่า
สภาพธรรมชาติในการเพาะปลูกของภาค
กลางนั้น ไม่ได้ดีเลิศอย่างที่คนมักเข้าใจกัน
ผลผลิตต่อไร่ในภาคเหนือสูงกว่าเพราะ
เกษตรกรรมพื้นที่ทำกินขนาดเล็ก จึงทำ
การเพาะปลูกเข้มข้นนี้เป็นคนละเรื่อง เป็น
การเปรียบเทียบคนละเรื่อง เพราะถ้าเรา
พูดถึงภาคกลาง เรามักว่าภาคกลางดิน
ไม่ดี productivity หรือ ผลผลิตต่อไร่ต่ำ
แล้วบอกว่า ภาคเหนือสูงกว่าเพราะภาค
เหนือมีการจัดรูปทำกิน หรือทำการเพาะ
ปลูกแบบเข้มข้น นี่คนละอันนี้เป็นเรื่อง
ของ organization ของการทำกินอันหนึ่ง
และ อันนั้นเป็นเรื่องของสภาพที่ดิน

ในแง่ของความคงเส้นคงวาของ
การลำดับเหตุผล หรือ consistency ผมคิด
ว่ามีความสำคัญ ผมอยากสรุปอย่างนี้ วิทยา
กรบอกว่า อุปสรรคสำคัญของการผลิต
ในภาคกลางคือ ปัญหาการเช่าที่ดิน และ
การกีดกันยืมสิน ซึ่งเป็นปัญหาที่สูงกว่า
ภาคอื่น นี่เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า การ
พัฒนาพลังการผลิตไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัย
ทางธรรมชาติ และ เทคนิคเท่านั้น หาก
แต่ขึ้นอยู่กับปัญหาทางด้านความสัมพันธ์
ทางการผลิตด้วย ผมว่า นี่เป็นการตั้งสมมติ
ฐานที่สำคัญ และเป็นประโยชน์อย่างมาก
ในแง่ทฤษฎี จริง ๆ พลังการผลิตไม่ได้ขึ้น
อยู่กับเทคโนโลยีอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ
ความสัมพันธ์ทางการผลิตด้วย ขณะเดียว
กันต่อมากก็บอกว่าความสัมพันธ์ทางสังคม
ทำนองนี้ก็ คือ ความสัมพันธ์ทางการผลิต

จะเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของปัจจัย
การผลิต จริง ๆ ก็คือ เปลี่ยนไปตามพลัง
การผลิตมันกำหนดซึ่งกันต่อกัน นั่นใช่
แต่เวลาเรามาพูดว่าความสัมพันธ์ทางการ
ผลิตอย่างที่เรารู้ ๆ กันมาแบบนั้น ๆ ว่า
มันถูกกำหนดโดยพลังการผลิต ซึ่งไม่จริง
นี่น่าจะโต้กลับ คือ เป็นผลซึ่งมีทั้งกำหนด
เขาและถูกเขากำหนดทั้งสองอัน

ปัญหาอีกอันหนึ่งซึ่งคิดว่าเป็นเรื่อง
ของกาลเทศะ หมายถึง ยุคสมัยและสถาน
ที่ คือเวลา กับสถานที่ในทางประวัติศาสตร์
ตอนหนึ่งวิทยากรชี้ว่า ขบวนการที่ทำให้
ชาวไร่ชาวนาไม่สามารถมีเงินทุนของตน
เอง เริ่มตั้งแต่การที่รัฐบาลกลาง คือ พระ
คลังข้างที่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์
ผูกขาดการส่งออกข้าว และ พืชผลอื่น ๆ
ทำให้ชาวนา ชาวไร่ ถูกกดราคารับซื้อ
พืชผล ไม่สามารถขายพืชผลได้ราคาตาม
เศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันได้
อ่านแล้วไม่รู้ว่าจะไรกัน ที่มันเป็นอย่างนี้
เพราะ ประเด็นแรก ถ้าข้อความนี้ไม่พิมพ์
ผิดก็เป็นเรื่องของการมองข้ามยุคข้ามสมัย
ผมอยากพูดว่า ถ้าเราบอกว่าการกดราคา
ทำให้ชาวนาจน ในสมัยศักดินา หรือ สม-
บูรณาญาสิทธิราชย์ การกดราคาหรือการ
ขูดรีดเขาไม่ได้ขูดรีดผ่านมูลค่าส่วนเกิน
แต่เขาขูดรีดผ่านผลผลิตส่วนเกิน เพราะ
ฉะนั้นรัฐที่ขูดรีดไปไม่ได้ขูดรีดในลักษณะ
ซื้อถูกขายแพง แต่ขูดรีดในลักษณะการ
เก็บส่วยเอาไป ชาวนาถ้าจะจนไม่ได้จน

เพราะว่าผลิตสินค้าแล้วขายได้ราคาต่ำ
เพราะชาวนาไม่คิดผลิตสินค้า เพราะมัน
เป็นเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ อันนั้นอัน
หนึ่งเพราะฉะนั้นการที่บอกว่าในสมัย
สมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ชาวนาชาวไร่
ถูกกดราคารับซื้อ ผมว่าการเปรียบเทียบ
แบบนี้ข้ามยุคข้ามสมัย เราไม่สามารถ
ขายพืชผลได้ราคาตามระบอบเศรษฐกิจ
แบบทุนนิยมที่มีการแข่งขัน ผมว่า นี่ไม่รู้
ว่าพิมพ์ผิดหรือเปล่า อ่านแล้วในแง่ทฤษฎี
มันเข้าไม่ได้

ในเรื่องของข้อเท็จจริงทางประวัติ-
ศาสตร์มีหลายอันที่นำตั้งคำถาม เช่น การ
บอกว่า “พัฒนาการทุนนิยมในประเทศ
ไทยไม่ได้ผ่านช่วงที่เป็นทุนนิยมแข่งขัน”
หากตั้งคำถามก็คือว่า ทำไมพูดอย่างนี้
เพราะว่าถ้าพูดอย่างนี้ก็แสดงว่า วิธีการ
ผลิตหรือการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย
ต้องอย่าชำระรอยกับทุนนิยมที่ได้โตแล้ว -
ทุนนิยมในยุโรป เป็นอย่างนั้นเสมอไป
หรือเปล่า และอีกอันคือจริงหรือเปล่าที่
ทุนนิยมยุโรปผ่านการแข่งขัน ถ้าผ่านการ
แข่งขันเป็นการค้าภายในหรือการค้าต่าง
ประเทศ การค้าต่างประเทศที่ผมคิดว่าไม่
แข่งขัน การสะสมทุนของพ่อค้ายุโรปมา
จากการผูกขาด ผมว่าการสะสมทุนเริ่ม
ต้นจากการปล้นสะดม Sir Francis Drek
ที่เป็นขุนนางใหญ่โตความจริงเป็นโจรสลัด
ธรรมดา นี่ผมตั้งเป็นคำถามไว้เท่านั้น

อีกประเด็นหนึ่งในแง่เนื้อหาของประ-
วัติศาสตร์เหมือนกัน คือที่บอกว่าเกษตรกร
ไม่สามารถสะสมความมั่งคั่งจนก้าวมา
เป็นนายทุนได้ อันนี้ตั้งสมมติฐานโดยอิง
กับประวัติศาสตร์ที่ไหนหรือเปล่า เพราะ
ผมสงสัยว่าในประเทศทุนนิยมนั้น ที่มา
จากชาวไร่ชาวนามาเป็นนายทุนใหญ่ ๆ
นี่ จริง ๆ แล้วมาตรง ๆ อย่างนั้นหรือเปล่า

อีกข้อคือที่บอกว่า พัฒนาการทุน
นิยมภาคเกษตรกรรมในประเทศรอบนอก
เช่น ประเทศมีลักษณะแตกต่างไปจาก
ทุนนิยมภาคเกษตรในประเทศศูนย์กลาง

ทุนนิยม เจ้าที่ดินและนายทุนหากำไรจากการให้เช่าที่ดิน ดอกเบี้ยและกำไรการค้า และบอกว่าประเทศไทยไม่เคยตกเป็นอาณานิคมทางการเมืองโดยตรง จึงไม่มีประเพณีการลงทุนทำไร่ขนาดใหญ่เหมือนประเทศอาณานิคมอื่น ๆ พวกเจ้าที่ดินใหญ่ ๆ ของไทยมีลักษณะอนุรักษ์ชอบนั่งเก็บค่าเช่าเก็บดอกเบี้ยสบาย ๆ ผมรู้สึกว่าการเปรียบเทียบความแตกต่างของสังคมไทยคือ ถ้าเปรียบเทียบการทำ plantation หรือไม่ plantation มันทำในประเทศอาณานิคมซึ่งประเทศอาณานิคมไม่ใช่ประเทศศูนย์กลางเป็นประเทศรอบนอก ฉะนั้นกรณีนี้เรากำลังเปรียบเทียบประเทศรอบนอกกับประเทศรอบนอก ไม่ใช่เปรียบเทียบประเทศรอบนอกกับประเทศศูนย์กลาง ผมรู้สึกว่านั่นเป็นการเทียบผิดหรือเปล่า และอีกอย่างการใช้คำว่านายทุน หรือ เจ้าที่ดินใหญ่ ๆ ของเมืองไทยมีลักษณะอนุรักษ์ชอบนั่งเก็บค่าเช่า เก็บดอกเบี้ยสบาย ๆ นี้ผมคิดว่าอึดวิสัยไปหน่อย

ประเด็นสุดท้ายที่บอกว่า การที่นายทุนไทยไม่ลงทุนภาคเกษตรบอกว่ารัฐไทยเป็นรัฐที่พัฒนามาด้วยการเก็บภาษีเกษตรเป็นหลัก ผมตั้งคำถามตรงนี้ว่า รัฐที่ไหนไม่พัฒนามาจากการเก็บภาษีภาคเกษตร ทำให้ราคาพืชผลที่ขายได้ราคาต่ำกว่าราคาในตลาดโลก อันนี้เมื่อไหร่ เวลาเราพูดถึงตลาดโลก การพัฒนาของรัฐกับตลาดโลกนี้ อาจจะคนละเวลากันเพราะว่ารัฐมันพัฒนามานาน ระบบทุนนิยมหรือตลาดโลกมันเติบโตขึ้นทีหลัง ทั้งนี้ทำให้คนที่มูทุนหันไปลงทุนด้านอื่นที่สามารถทำกำไรได้มากกว่าทำไร่ขนาดใหญ่ ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่อยากบอกว่า ไม่ใช่เรื่องที่แตกต่างกันกับการเติบโตของทุนนิยมศูนย์กลาง เพราะฉะนั้นเมื่อมันไม่แตกต่างเราไม่สามารถเอามาอธิบายว่าเป็นลักษณะเฉพาะของการเติบโตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างใดอย่างหนึ่งได้ในประเทศไทย

วิจารณ์ :

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ *

ต่อไปนี้เป็นรายการ "สามัคคีวิจารณ์สามัคคี" จากผู้ซึ่งมีรูปการจิตสำนึกแบบกรรมพันธุ์ซึ่งมีความไม่ค่อยสบายใจกับการสอนเศรษฐศาสตร์กรรมพันธุ์ แต่ยังไม่มีความสามารถที่จะเสนอการวิเคราะห์ในรูปแบบ เศรษฐศาสตร์การเมืองได้

ผมอยากวิจารณ์บทความที่คุณวิทยากรเสนอ ออกเป็น 4 ประเด็นใหญ่ ๆ

ประเด็นที่หนึ่ง ขอบเขต และ เนื้อหา

ประเด็นที่สอง ระเบียบวิธีการศึกษา

ประเด็นที่สาม ข้อมูลที่ใช้ในบทความนี้

ประเด็นที่สี่ การตีความที่ปรากฏอยู่ในบทความนี้

ซึ่งจะพูดมากเป็นพิเศษเกี่ยวกับในส่วนซึ่งเกี่ยวกับขอบเขตและเนื้อหา ในบทความเรื่องนี้ คุณวิทยากรได้พูดไว้ชัดเจนอย่างที่อาจารย์แล ได้พูดไว้เมื่อครั้งนี้ คุณวิทยากรพูดถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาอยู่ 2 ประการ

ประการแรกคือ ต้องการศึกษว่าชนบทภาคกลางเปลี่ยนไปอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ความสัมพันธ์ทางการผลิต พลังการผลิต และการเมือง อุดมการณ์วัฒนธรรม ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้ระบบสังคมดำรงอยู่ได้ ในประการที่สอง หวังว่า การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จะมีส่วนช่วยให้เรามองเห็นสภาพกลไกของสังคมที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง มองเห็นกฎเกณฑ์ในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของมันที่ผ่านมา และที่จะเป็นไปต่อไปได้อย่างไรบ้าง

นี่เป็นวัตถุประสงค์ใหญ่ ๆ สองประการ ถ้าหากว่าเราอ่านบทความนี้และฟังการนำเสนอของคุณวิทยากรตั้งแต่ต้นจนจบแล้ว เราจะพบว่าในประการแรกทีเดียวนั้น คุณวิทยากรประสบความสำเร็จไม่มากนัก ในการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตในสังคมชนบทภาคกลางในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ส่วนสำคัญเป็นเพราะว่าคุณวิทยากร เสนอการวิเคราะห์หลายต่อหลายตอน โดยปราศจากพื้นฐานสนับสนุนทางด้านทฤษฎี และโดยปราศจากข้อมูลทางด้านข้อเท็จจริง และในบางตอนข้อมูลที่นำเสนอก็ผิดข้อเท็จจริง หรือมีฉะนั้นก็เป็นข้อมูลที่ปราศจากมิติด้านเวลา

ในประการที่สอง ผมคิดว่าบทวิเคราะห์ของคุณวิทยากรไม่ประสบความสำเร็จเลยในการช่วยให้มองเห็นกฎเกณฑ์การเคลื่อนไหวของสังคม ทั้งนี้เพราะเหตุว่าช่วงเวลา 20 ปีที่อยู่ในขอบข่ายของการศึกษานั้น อาจจะสั้นเกินกว่าที่จะสรุปกฎเกณฑ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม และที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือว่า กรอบการวิเคราะห์ของผู้เขียนมีข้อจำกัดมากเกินไป นี่เป็นประเด็นที่หนึ่ง

ในส่วนที่สอง ผมอยากพูดถึงระเบียบวิธีการศึกษา คุณวิทยากรได้ยึดถือระเบียบวิธีการศึกษาซึ่งปรากฏข้อความว่า "เมื่อเราพูดถึงการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมในสังคมชนบทภาคกลางของไทย เรามีได้มองเฉพาะแต่ความเป็นทุนนิยมในประเทศไทยเท่านั้น หากมองในฐานะที่เศรษฐกิจชนบทภาคกลางของไทยเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมแห่งโลก" ผู้เขียนได้ตั้งข้อสมมติฐานว่า "มีการแผ่ขยายของเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าไปในชนบทอย่างไม่ต้องสงสัย ทั้งจากทุนนิยมโลก และทุนนิยมที่พัฒนาขึ้นในประเทศไทย ที่เราอาจจะเรียกได้ว่าเป็น

* คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทุนนิยมแบบพึ่งพา หรือทุนนิยมนอก และการแผ่ขยายของทุนนิยมในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชนบทภาคกลางอย่างมีนัยสำคัญ” ผมมีประเด็นอยู่หลายประเด็นเกี่ยวกับระเบียบวิธีการศึกษาที่คุณวิทยากรใช้

ในประการแรกทีเดียว เราจะพบว่าแบบจำลองหรือระเบียบวิธีการศึกษาที่คุณวิทยากรใช้ในการวิเคราะห์นั้น เป็นแบบจำลองของนักวิชาการในกลุ่มที่เรียกว่า Dependencia หรือ Dependency Theory การศึกษาวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจไทย โดยอาศัยวิธีการศึกษาดังกล่าวนั้น มีใช้ว่าพึ่งมีขึ้นแต่ว่ามีมาแต่ทศวรรษที่แล้ว คือตั้งแต่ปี 2513 เป็นต้นมา ยกตัวอย่างเช่นงานของ Peter Bell, Stephen Resnick, Thomas Bensberg, Bob Caseley, David Elliot สุทธิ ประศาสน์เศรษฐ์ และงานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ส่วนที่ร่วมกับ สุทธิ ประศาสน์เศรษฐ์ ขอย้ำตรงนี้เพราะเหตุว่า อาจารย์ฉัตรทิพย์ เน้นปัจจัยภายในมากกว่าภายนอกประเทศ ถ้าหากว่าจะมองย้อนไปในประวัติศาสตร์ เราอาจจะพบว่าทัศนะแบบ Dependencia นั้น ได้ปรากฏตั้งแต่ปี 2449 ในงานของ Van de Heide ในบทความซึ่งตีพิมพ์ในวารสารของสยามสมาคม ในปีนั้น ซึ่งพูดถึงการพัฒนาของเศรษฐกิจสยามในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ในแง่แล้วระเบียบวิธีการศึกษาซึ่งวิทยากรเลือกใช้นั้น อย่างที่อาจารย์แล กล่าว ก็ไม่ใช่พึ่งมี แต่ว่าส่วนซึ่งเป็นการริเริ่มก็เป็นการเลือกกระบวนวิธีการศึกษาหรือแบบจำลองดังกล่าวนี้ มองการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลางในช่วงเวลา 20 ปี คือในปี พ.ศ. 2503-2523 นี้ อาจเป็นเรื่องที่ยังไม่มีใครทำมาก่อน แล้วก็นั่นนี่ก็นับว่าเป็นความพยายามที่ดี และควรมีความเห็นใจคุณวิทยากร เมื่อมันไม่มีงานบุกเบิกในส่วนนี้ก็มีข้อจำกัดในเรื่องต่าง ๆ แต่ถึงจะ

เห็นใจอย่างไร และถึงผมจะมีความเห็นเอนเอียงคล้อยตามความคิดของกลุ่ม Dependencia มากเพียงใด ผมก็จำเป็นต้องวิจารณ์คุณวิทยากร ถือว่าเป็นการวิจารณ์ตัวเองก็แล้วกัน

ในประการที่ 2 ในส่วนที่เกี่ยวกับระเบียบวิธีการศึกษา ในการวิเคราะห์ผลกระทบขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีต่อสังคมชนบทภาคกลางระหว่าง 2503-2523 คุณวิทยากรไม่ได้นำเสนอภาพของสังคมชนบทภาคกลางในปี 2503 ให้เราได้เห็นเลย ไม่มีกรนำเสนอข้อมูล ไม่ได้มีการแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงระหว่าง 2503-2523 ผมไม่เห็นด้วยกับอาจารย์แล ในแง่ที่ว่า ปฏิเสธการใช้ข้อมูลสถิติ อาจารย์แล เองต้องการที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่เราจะเห็นภาพเหล่านั้นได้อย่างไร ถ้าหากไม่มีข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ที่จะให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเป็นอนุกรมเวลา ผมคิดว่า นี่เป็นจุดบกพร่องอย่างยิ่งของงานชิ้นนี้ การที่งานเริ่มต้นโดยไม่แสดงให้เห็นภาพของสังคมชนบทภาคกลางในปี 2503 มันก็ไม่มีฐานะในการเปรียบเทียบว่า ผลที่เกิดขึ้นในปี 2503 ถึง 2523 นั้นมันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไร ในแง่ นี้ ผมคิดว่าความจำกัดของข้อมูลเกี่ยวกับสังคมชนบทภาคกลางในปี 2503 นั้นมีอยู่ แต่ว่าถ้าดูจากข้อมูลต่าง ๆ ที่คุณวิทยากรนำเสนอในบทความบทนี้แล้ว เราจะพบคุณวิทยากรยังไม่ได้ใช้ความพยายามมากเท่าที่ควรจะเป็น ถ้าเราไปดูงาน เช่นงานของ Ingram ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970” Ingram เริ่มโดยการชี้ให้เห็นภาพของสังคมไทย ปี 1850 ซึ่งเป็นงานที่ยากยิ่งกว่า แต่ Ingram ก็พยายามรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณ และในเชิงคุณภาพมาให้อ่านได้เห็นภาพงานของวิทยากรนั้นง่ายกว่างานของ In-

gram มากในแง่ของการเปรียบเทียบ แต่ในแง่ที่คุณวิทยากรไม่ได้ใช้ความพยายามเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งจริง ๆ แล้วในการที่ให้เห็นภาพของสังคมชนบทภาคกลางมันมีงานของ Laurance Stifel ในวารสารสยามสมาคมปี 2519 เรื่อง “Pattern of Land Ownership in Central Thailand During the twentieth Century” ซึ่งในนั้นเป็นการศึกษาระหว่างปี 1910 ถึงปี 1970 ก็มีข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มีการประมวลกันไว้มากพอสมควร นอกจากนั้นก็ยังมีแหล่งข้อมูลอื่น ๆ อีกเช่น จากบัญชีรายได้ประชาชาติ จาก Household Expenditure Survey ซึ่งมีสองครั้งคือ ปี 2500-2501, ปี 2505-2506 และ Socio-Economic Survey รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคม ซึ่งมีปี 2511-12 และ 2514-16 ในแง่นี้ เราจะพบว่าเมื่อไม่มีภาพเกี่ยวกับสังคมชนบทในปี 2503 ข้อสรุปต่าง ๆ ที่ปรากฏในบทความนี้ จึงเป็นข้อสรุปที่ค่อนข้างเลื่อนลอย ยกตัวอย่างเช่น ในตอนหนึ่งคุณวิทยากรบอกว่า “การขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม โดยเฉพาะช่วงหลังปี 2503 เป็นต้นมา มีผลอย่างสำคัญที่ทำให้

ชาวนาชาวไร่ต้องพึ่งพาทุนนิยมเงินกู้มากขึ้น พึ่งพาดาลมากขึ้น” ไม่มีข้อมูลที่มาสนับสนุน proposition นี้ หรือหน้าต่อมาคุณวิทยากรกล่าวไว้ว่า “ในรอบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา การฝากเงินและกู้หนี้ยืมสินในภาคกลางได้รวมศูนย์อยู่ในความควบคุมของธนาคารเพิ่มขึ้น” เพิ่มขึ้นโดยเทียบกับอะไร ไม่มีข้อมูลบอกไว้ นี่เป็น proposition ลอย ๆ ทำนองเดียวกันต่อมาคุณวิทยากรบอกว่า “ในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา อัตราส่วนของชาวนาจน ชาวนารับจ้างในภาคกลาง โดยเฉพาะชาวนาผู้เช่า ได้เพิ่มขึ้นอย่างเป็นที่น่าสังเกต” บอกว่าเพิ่มขึ้นอย่างเป็นที่น่าสังเกต แต่ว่าไม่มีข้อมูลของปี 2503 หรือระยะใกล้เคียงกันที่จะเป็นฐานของการเปรียบเทียบ

ในประการที่สาม ถึงแม้ว่าคุณวิทยากรจะยึดถือระเบียบวิธีการศึกษาที่ว่า การเปลี่ยนแปลงระบบทุนนิยมแห่งโลกมีผลกระทบต่อสังคมชนบทภาคกลาง แต่คุณวิทยากรไม่ได้เสนอการวิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนแปลงทุนนิยมแห่งโลกก่อผลกระทบต่อสังคมชนบทภาคกลางได้

อย่างไร อะไรเป็นกลไกสำคัญในการนี้ โดยทั่วไปแล้ว คุณวิทยากรเน้นความสำคัญของปัจจัยภายในมากกว่าปัจจัยภายนอกประเทศ และเกือบจะมีได้กล่าวถึงปัจจัยภายนอกประเทศเลย ซึ่งอันนั้นก็ผิดจารีตธรรมเนียมของพวก Dependencia

ในประการที่สี่ การที่ผู้เขียนกล่าวถึงทุนนิยมแบบพึ่งพา หรือทุนนิยมรอบนอก อาจตีความได้ว่า ผู้เขียนเห็นความสำคัญในรูปแบบเมืองแม่กับดาวบริวารระหว่างประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจกับระบบเศรษฐกิจไทย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้เขียนไม่ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ในรูปแบบเมืองแม่กับดาวบริวารระหว่างกรุงเทพมหานครกับจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลาง การละเลยประเด็นสำคัญดังกล่าวนี้ เกิดจากการนิยามคำว่า “ภาคกลาง” ให้ครอบคลุมถึงกรุงเทพมหานครด้วย ซึ่งปรากฏดังที่เขียนว่า “ภาคกลางในที่นี้ ผู้เขียนถือตามการแบ่งของกองเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตร คือรวมเอาส่วนที่บางคนเรียกว่าภาคตะวันตกและภาคตะวันออกไว้ด้วย ดังนั้นจึงครอบคลุมถึงจังหวัดต่าง ๆ รวม 25 จังหวัดด้วยกัน” แต่คุณวิทยากรไม่ได้ให้รายละเอียดว่า 25 จังหวัดนั้นมีอะไรบ้าง ผมมีปัญหาในการที่ต้องไปค้นดูว่า 25 จังหวัดที่คุณวิทยากรพูดถึงนั้นประกอบด้วยจังหวัดอะไร การรวมกรุงเทพมหานครไว้ในคำนิยามของภาคกลางทำให้ผู้เขียนไม่สามารถเสนอการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบถึงกระบวนการดูดซับส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ทำให้ผู้เขียนไม่สามารถเสนอการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบถึงผลกระทบของกระบวนการกำหนดและตัดสินใจนโยบายเศรษฐกิจที่มีอยู่ในปัจจุบัน ในแง่ที่ว่ากระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจต่าง ๆ นั้นมาจากกรุงเทพมหานครโดยที่ประชาชนซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมนั้น ไม่มีสิทธิที่จะรับรู้ปัญหาของบ้านเมือง

ไม่มีสิทธิที่จะเสนอแนะวิธีการแก้ไขของบ้านเมืองอะไรต่าง ๆ และก็ไม่ได้พูดถึงกระบวนการดึงเอาชนชั้นมันสมองหรือในทางเศรษฐศาสตร์กระแสมที่เรียกว่า brain-drain จากชนบทภาคกลางไปสู่กรุงเทพฯ นคร การรวมกรุงเทพมหานครในคำนิยามของภาคกลางมีผลกระทบต่อการวิเคราะห์อย่างมาก เพราะว่าทำให้ภาพโครงสร้างเศรษฐกิจของภาคกลางในความหมายอย่างกว้าง คือ ในความหมายที่รวมเอากรุงเทพฯ ไว้แตกต่างไปจากโครงสร้างเศรษฐกิจในความหมายซึ่งไม่ได้รวมกรุงเทพฯ ไว้ ยกตัวอย่างเช่นคุณวิทยากรพูดเป็นทำนองไม่ชัดเจนว่า ชนบทมีความหมายถึงภาคเกษตรกรรม ถ้าหากว่ายกตัวอย่างสถิติปีล่าสุดที่หาได้คือปี 2521 ถ้าหากว่าสถิติที่ใช้ในการดูโครงสร้างการผลิตของระบบเศรษฐกิจไทย ถ้ารวมภาคกลางในความหมายอย่างแคบ รวมภาคตะวันออก รวมภาคตะวันตก และรวมกรุงเทพมหานคร ความสำคัญของภาคเกษตรกรรมในความหมายของภาคกลางในความหมายอย่างกว้างนี้ จะมีเพียง 16.8% สถิติปี 2521 16.8% ของผลผลิตทั้งหมดที่ภาคกลางผลิตได้ แต่ถ้าหากว่าเราไม่รวมกรุงเทพมหานครไว้ในคำนิยามของภาคกลาง ความสำคัญของภาคเกษตรกรรมจะมีถึง 29.29% ของผลผลิตที่ภาคกลางในความหมายอย่างแคบผลิตได้ จะเห็นได้ว่าการที่คุณวิทยากรนิยามภาคกลางให้รวมกรุงเทพมหานครมันมีผลอย่างมากต่อกระบวนการในการวิเคราะห์ปัญหา ทำให้ไม่สามารถเห็นความสัมพันธ์ในรูปแบบเมืองแม่กับดาวบริวาร ระหว่างกรุงเทพฯ กับจังหวัดอื่นๆ ในภาคกลาง และแม้ว่าคุณวิทยากรจะจำกัดความของภาคกลางไว้โดยครอบคลุมกรุงเทพฯ แต่ผลก็ปรากฏว่า ในการนำเสนอข้อมูลหลายต่อหลายตอน มิได้ครอบคลุมภาคกลางในความหมายอย่างกว้าง ถึงแม้ว่าจำกัดความที่ใช้จะรวมกรุงเทพ

มหานคร แต่ข้อมูลเชิงปริมาณที่เอามา
อ้างนั้น ในหลายตอนไม่ได้ตระหนักว่า
มันตรงกับคำจำกัดความที่ตัวเองใช้หรือ
ไม่ ยกตัวอย่าง เช่น เวลาพูดถึงผลิตภัณฑ์
มวลรวมประชาชาติซึ่งเกิดจากภาคการ
เกษตรก็น่าที่จะนำเสนอตัวเลขให้เห็น
ความสำคัญของภาคเกษตรกรรมในภาค
กลางโดยเฉพาะ แต่ก็ไม่ได้นำเสนอ แม้
กระทั่งเวลาพูดถึง เกษตรกรในภาคเกษตร-
กรรมในภาคกลางก็เป็นการนำเสนอตัว
เลขประชากรโดยไม่รวมกรุงเทพฯ อย่าง
นี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นมีความขัดแย้ง
ระหว่างคำจำกัดความที่ใช้กับข้อมูลที่น่า
มาสนับสนุน

ประการที่ห้า คุณวิทยากรไม่ได้ให้
คำจำกัดความของคำว่า “ภาคชนบท” โดย
ชัดเจน อันนี้เป็นปัญหาใหญ่มากของการ
นำเสนอข้อมูลเชิงสถิติ การกล่าวถึงภาค
ชนบทจึงเป็นไปอย่างเลื่อนลอย อย่งไรก็
ตาม ถ้าหากดูจากหน้า 19-20 ผู้เขียนกล่าว
ถึง ความขัดแย้งระหว่างเมืองกับชนบท
ข้อมูลเชิงสถิติที่คุณวิทยากรนำเสนอ เป็น
ข้อมูลของภาคเกษตรกรรมกับภาคเศรษฐกิจ
ที่ไม่ใช่ภาคเกษตรกรรม เพราะฉะนั้นถ้าว
ตีความตามนี้ ชนบทในความหมายของ
คุณวิทยากรก็คือ ภาคเกษตรกรรม การ
นิยามในเชิงนี้ เป็นการนิยามที่ตรงข้าม
กับจารีตธรรมเนียมของนักเศรษฐศาสตร์
กระฎุมพี เพราะเหตุว่า ในงานวิจัยที่พูด
ถึงชนบทกับเมืองโดยส่วนใหญ่ในทาง
เศรษฐศาสตร์ที่ทำกันอยู่นั้น เรามักจะ
แยกระหว่าง เขตเทศบาลกับนอกเขต
เทศบาล เราถือว่า เขตเทศบาลเป็นเขต
เมือง และนอกเขตเทศบาลเป็นเขตชนบท
ปัญหามันมีอย่างไร ปัญหามียู่ว่าถ้าเรา
ถือว่า ภาคเกษตรกรรม เป็นภาคชนบท
กิจกรรมทางการเกษตรจำนวนไม่น้อย
ถึงแม้จะไม่มีมาก มันเกิดขึ้นในเขตเมือง
มันเกิดขึ้นในเขตเทศบาล ในบริเวณที่
เป็นนอกเขตเทศบาล คือในบริเวณที่ถือ
เป็นชนบท ในความหมายของนักเศรษฐ-

ศาสตร์กระฎุมพี มันไม่ได้มีเฉพาะแต่
กิจกรรมทางการเกษตร มันมีกิจกรรม
อุตสาหกรรมในครัวเรือน ฉะนั้น เมื่อไม่
ได้มีการนำเสนอคำนิยามไว้โดยชัดเจน
ในการนำข้อมูลมาสนับสนุนผลการวิ-
เคราะห์ จึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก
และในหลายต่อหลายประเด็นก็มีการใช้
ความหมายของชนบท ทั้งที่ในความหมาย
ที่เป็นบริเวณอยู่นอกเขตเทศบาล กับใน
ความหมายที่เป็นภาคเกษตรกรรม ถ้า
หากว่าชนบทหมายถึงภาคเกษตรกรรม
อย่างที่เราเสนอข้อมูลแสดงไว้ การ
นิยามภาคกลางโดยรวมเอาภาคตะวันตก
ภาคตะวันออก และ กรุงเทพมหานคร
กับภาคกลางในความหมายอย่างแคบ ก็
จะทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจภาคกลางใน
ความหมายอย่างกว้างแตกต่างไปจากความ
หมายอย่างแคบเป็นอย่างมาก แล้วในการ
วิเคราะห์ส่วนใหญ่แล้ว เราจะพบว่าใน
การพูดถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ดี
พลังการผลิตที่ดี ข้อมูลที่คุณวิทยากรนำ
เสนอนั้น เป็นข้อมูลของภาคกลางในความ
หมายอย่างแคบมาก ๆ คุณวิทยากรนิยาม
ในตอนแรกว่า ภาคกลางรวมทั้งภาคตะวัน-
ออกและตะวันตก คือแถวชลบุรี ลพบุรี
กาญจนบุรี ราชบุรี เหล่านี้รวมเข้าไปด้วย
แต่ว่าเวลาที่มองเข้าไปนั้น ก็มองเฉพาะ
รูปแบบการผลิตที่เป็นอยู่ในภาคกลางใน
ความหมายอย่างแคบมาก ๆ คือ แถว
อยุธยา ชัยนาท อะไรพวกนี้ เพราะเหตุว่า
ปัญหามันมีอย่างนี้ เกษตรกรรมในความ
หมายทางเศรษฐศาสตร์อาจแบ่งออกเป็น
sub-sector ได้อีก 4 sub-sectors คือ การ
เพาะปลูก การปศุสัตว์ การประมง และ
การป่าไม้ ถ้าหากว่าเรามาดูโครงสร้าง
การผลิตของภาคกลางในความหมายอย่าง
แคบ การเพาะปลูกมีมูลค่าถึง 82% ของ
ผลผลิตทางการเกษตรทั้งหมดในภาคกลาง
ในปี 2521 แต่สำหรับในภาคตะวันออก
และตะวันตก ความสำคัญของการประมง
มีอยู่ค่อนข้างมาก เช่นในภาคตะวันออก

ผลผลิตทางการประมงมี 22% ของผล
ผลิตทางการเกษตรทั้งหมด แต่ว่าในแง่
นี้เป็นประเด็นที่บทความนี้ไม่ได้แตะเลยใน
กิจกรรมทางการเกษตรในด้านอื่นนอก
เหนือจากการเพาะปลูก

นี่เป็นส่วนที่เกี่ยวกับระเบียบวิธี
การศึกษา ซึ่งผมได้พยายามชี้ให้เห็นถึง
ระเบียบวิธีการศึกษาที่คุณวิทยากรเลือก
ใช้ ชี้ให้เห็นถึงความไม่ชัดเจนอะไรต่างๆ
และผลที่ตามมา

ประเด็นใหญ่ที่ผมอยากจะพูดถึง
คือ เรื่อง ข้อมูล ไม่เพียงแต่ว่า คุณวิทยากร
จะไม่ได้ประมวลข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับ
การเศรษฐกิจของชนบทภาคกลาง ในปี
2503 สืบเนื่องมาถึงปี 2523 เพื่อเปรียบ
เทียบการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น เรายังพบ
ว่า ผู้เขียนยังไม่ได้ใช้ความพยายามในการ
แสวงหาข้อมูลเพื่อสนับสนุนการวิเคราะห์
ของตนมากเท่าที่ควรจะเป็น เราจะพบว่า
มีข้อความจำนวนมากในบทความนี้ ปราศ-
จากประจักษ์พยานข้อเท็จจริง และในบาง
กรณีเราพบว่า ข้อเท็จจริงที่กล่าวอ้างนั้น
ล้าสมัย ยกตัวอย่างเช่น บอกว่า “แรงงาน
การเกษตรในภาคกลางมีประสิทธิภาพสูง
กว่าภาคอื่น ๆ” ไม่มีข้อมูลที่ไหน และ
เท่าที่ผมทราบไม่มีวิจัยที่ไหน ชี้ให้เห็น
ถึงเรื่องนี้ ในทำนองเดียวกัน คุณวิทยากร
กล่าวว่า “เกษตรกรภาคกลางมีผลผลิต
เพื่อขายเป็นสัดส่วนมากกว่าเกษตรกร
ภาคอื่น ๆ” เป็นสัดส่วนของอะไร อันนี้
ไม่ชัดเจน ในหน้าต่อมา ข้อมูลที่พูดถึง
การกระจายรายได้ระหว่างเกษตรกรกับผู้
มีอาชีพอื่น ๆ ใช้สถิติของปี 2518 ทั้ง ๆ
ที่สถิติเวลานี้ ออกมาถึงปี 2525 และทำนอง
เดียวกันในเรื่อง การกระจายผลผลิต ผลิต-
ภัณฑ์มวลรวมประชาชาติระหว่าง agri-
cultural sector กับ non-agricultural sector
น่าจะนำเสนอข้อมูลของภาคกลาง เพราะ
ว่าการวิเคราะห์ในเรื่องนี้เป็นเรื่องของ
ภาคกลาง อย่างน้อยเรามีสถิติที่จำแนก

ออกเป็นภาคภูมิศาสตร์นี้ เท่าที่ทราบมีถึงปี 2512 เท่าที่จะหยิบยกขึ้นมาพิจารณาได้

มีข้อมูลผิดในบางแห่ง เช่น ที่บอก ว่า “ประชากรภาคกลางอพยพไปทำงานในกรุงเทพฯ มากกว่าภาคอื่น ๆ” ต่อมาก็หยิบประเด็นนี้ขึ้นมากล่าวอีก เมื่อถึงตอนนำเสนอรายงานก็ได้มีการพูดถึงประเด็นนี้เช่นเดียวกัน ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า ในหน้า 29 บอกว่าสถิติของกรุงเทพฯ ในปี 2519 พบว่าคนภาคกลางมีถึง 53% ของผู้อพยพมาอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งหมด อ้างงานของสำนักงานโยธาและวางแผน กรุงเทพมหานคร แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า คุณวิทยากรได้อ้างรายงานสำนักงานสถิติแห่งชาติในเชิงอรรถที่ 44 “การสำรวจการอพยพของประชากรในกรุงเทพฯ” ซึ่งนี้ไม่มี ผมค้นดูในท้องสมุดแล้วไม่มีจริง ๆ แล้วชื่อรายงานคือ ชื่อ “การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร” และข้อมูลที่บอกว่า ปี 2519 คนอพยพจากภาคกลางมากรุงเทพฯ 53% ก็ไม่จริง ในปี 2519 มีคนอพยพเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ 67,705 คน เป็นคนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคกลาง 28,210 คน คิดเป็น 47.67% เพราะฉะนั้นก็อาจแสดงให้เห็นว่า คุณวิทยากรไม่ได้ตามไปถึงต้นตอของสถิติ และการที่สรุปว่าประชาชนในภาคกลางอพยพไปทำงานในกรุงเทพฯ มากกว่าภาคอื่น ๆ นั้น เป็นข้อความซึ่งไม่เป็นจริงในขณะนั้น ในปี 2517-18-19 เป็นความจริงที่ว่าคนที่อพยพมาอยู่ในกรุงเทพฯ นั้นส่วนใหญ่มาจากภาคกลาง แต่ตั้งแต่ปี 2520-21 คนที่อพยพเข้าสู่กรุงเทพฯ ส่วนใหญ่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสถิติถึงปี 2521 ที่จะค้นได้ในส่วนที่เกี่ยวกับการสำรวจในเรื่องนี้ที่จริงมีข้อมูลที่มีลักษณะทำนองนี้อีกพอสมควร แต่ว่าผมทั้งไว้ก่อน จะมาพูดถึงประเด็นสุดท้าย

ในเรื่องของ การตีความ ในบทความ

นี้มีแนวโน้มที่จะกล่าวสรุปทั่วไปโดยปราศจากข้อมูล ที่หนักแน่นอยู่หลายตอน เช่นกล่าวอ้างว่า “เศรษฐกิจในชนบทภาคกลางต้องขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจทุนนิยมโลกมากขึ้น และสัดส่วนของการพึ่งพาสูงกว่าภาคอื่น ๆ” ผมไม่ทราบว่า คุณวิทยากรใช้มาตรการอะไรในการวัด ในรายงานไม่มีการเสนอข้อมูลเลยว่าการพึ่งพาเศรษฐกิจทุนนิยมโลกของเศรษฐกิจชนบทภาคกลางในปี 2503 เป็นอย่างไร และภาคกลางเทียบกับภาคอื่น ๆ อย่างไม่มีการตีความทำนองนี้ปรากฏอยู่

ทำนองเดียวกันในหน้าต่อมา คุณวิทยากรกล่าวว่า “พวกเจ้าที่ดินมีส่วนขัดแย้งกับนายทุนอุตสาหกรรมสมัยใหม่บ้าง ในแง่ที่ว่าขณะที่นายทุนอุตสาหกรรมหมายถึงผู้มีจิตสำนึกระบบทุนนิยมด้วยโดยหลักการแล้วต้องการให้มีการปฏิรูปที่ดินแบบทุนนิยม เพื่อที่ค่าเช่าจะได้ลดลง ทำให้ที่ดินทุนการผลิตแบบทุนนิยมต่ำลง และเพื่อที่ภาคเกษตรจะได้ขยายกำลังการผลิต เพิ่มกำลังการผลิต ทำให้นายทุนได้ตัดคงกำไรเพิ่มขึ้นในระยะยาว” มีคำถาม 2 อันในข้อความนี้

1. พวกเจ้าที่ดินโดยทั่วไปหรือที่มีความขัดแย้งกับนายทุนอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เป็นความจริงหรือนายทุนอุตสาหกรรมสมัยใหม่สนับสนุนการปฏิรูปที่ดินแบบทุนนิยม มีประจักษ์พยานข้อเท็จจริงอะไรที่กล่าวอ้างเช่นนั้น

2. ข้อความดังกล่าวว่าคุณวิทยากรมีข้อสมมติอยู่กลาย ๆ ว่า “การปฏิรูปที่ดินนั้นจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต” เพราะมันมีข้อความที่ว่า “นายทุนอุตสาหกรรมสนับสนุนการปฏิรูปที่ดิน เพื่อที่ว่าภาคเกษตรกรรมจะได้สามารถขยายพลังการผลิต หรือเพิ่มผลผลิต” และในข้อเท็จจริงที่ได้เกิดขึ้นหรือได้มีการศึกษากัน พบว่าการปฏิรูปที่ดินเพื่อเพิ่มประ-

สิทธิภาพการผลิตนั้น เป็นจริงในที่บางแห่งและไม่เป็นจริงในที่บางแห่ง ไม่มีข้อสรุปทั่วไปในเรื่องนี้ เหตุผลในการสนับสนุนให้มีการปฏิรูปที่ดินนั้น ไม่ใช่เหตุผลในเรื่องของประสิทธิภาพการผลิต แต่เป็นเหตุผลในเรื่องของความเป็นธรรม

ในตอนหนึ่ง คุณวิทยากรอ้างว่า “การกระจายทรัพย์สินและรายได้ในภาคกลางมีความไม่เป็นธรรมมากที่สุด” ที่จริงผมจะอ่านให้ฟังก็ได้ “...จากข้อมูลที่มีอยู่ ทำให้พอประมาณได้ว่าภาคกลางในปัจจุบันมีชาวนาจนประมาณ 40% และชาวไร่จ้างประมาณ 15% ของครัวเรือนเกษตรกรรมทั้งหมดในภาคกลาง นับว่าเป็นอัตราส่วนที่สูงเป็นการตรงกันข้ามกับความเชื่อโดยทั่วไปที่ว่า เพราะภาคกลางมีการพัฒนาแบบทันสมัยมาก ดังนั้นชาวนาชาวไร่ภาคกลางจึงมีฐานะดีกว่าชาวนาชาวไร่ภาคอื่น เหตุที่คนคิดเช่นนั้นเพราะมักจะดูแต่ตัวเลขรายได้เฉลี่ยของชาวนาทั้งภาคที่เป็นตัวเลขที่ชวนให้เข้าใจผิด เพราะผลของการขยายตัวของทุนนิยมในภาคกลาง ทำให้เป็นภาคที่มีการกระจายทรัพย์สินและรายได้ที่ไม่เป็นธรรมมากที่สุด”

เราไม่มีข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับการกระจายทรัพย์สิน แต่เรามีการศึกษาภาคพอสมควรเกี่ยวกับการกระจายรายได้ และผมคิดว่า ผลของการศึกษาวิจัยหลายต่อหลายชิ้นให้ข้อสรุปที่ไม่ตรงกับคุณวิทยากรได้พูดถึง ยกตัวอย่างเช่น ในงานวิจัยของอาจารย์เอื้อย พบว่า โดยกรณียกคำว่า “ความยากจน” ว่าหมายถึง ระดับรายได้ระดับหนึ่งในปี 2505-06 นี้เป็นข้อมูลจากการสำรวจการใช้จ่ายของครัวเรือน ในจำนวนคนยากจนทั้งหมด 100 คน ในประเทศไทย อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 45 คน อยู่ในภาคเหนือ 25 คน ภาคใต้ 9 คน ภาคกลาง 18 คน แม้กระทั่งข้อมูลจากปี 2518-19 ก็พบว่าในจำนวน

ครอบครัวที่ยากจน 100 ครอบครัว อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 50 ครอบครัว ภาคเหนือ 23 ครอบครัว ภาคใต้ 12 ครอบครัว ภาคกลาง 9 ครอบครัว และ กรุงเทพฯ 6 ครอบครัว อย่างนี้เป็นต้น

งานวิจัยที่อาจเอามาสนับสนุนในทำนองเดียวกัน ที่จริงมีมากกว่านี้ แต่อยากหยิบมาอีกชิ้นหนึ่งก็คือ งานของคุณอภิญา เตียประเสริฐ วิทยานิพนธ์คณะเศรษฐศาสตร์ โดยการคำนวณ Gini Coefficient แล้วใช้ concept ของรายได้ 3 concept คือ รายได้ในรูปตัวเงิน, concept ที่สอง รายได้ในรูปตัวเงินปรับด้วยรายได้ในรูปสิ่งของ และ concept ที่ 3 คือ รายได้ในรูปตัวเงินรวมกับรายได้ในรูปสิ่งของ และพรีเมียมข้าว ผลของการคำนวณปรากฏว่าถ้าหากดูจากรายได้ในรูปตัวเงิน โดยเฉพาะการกระจายรายได้ของครัวเรือนที่อยู่นอกเขตเทศบาล ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาคที่มีการกระจายรายได้ไม่เป็นธรรมที่สุด Gini Coefficient มีค่าสูงที่สุด 0.5314 ถ้าจะดูจาก concept ของรายได้ที่สอง เราก็พบว่าภาคกลางเป็นที่มีการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกันมากที่สุด Gini Coefficient มีค่าสูงสุด 0.3842 และถ้าใช้ concept เงินได้ ซึ่งรวมเอาพรีเมียมข้าวเข้าไปด้วย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงเป็นภาคที่มีการกระจายรายได้ไม่เป็นธรรมมากที่สุด

ทำนองเดียวกันปัญหาในการตีความข้อมูลก็ปรากฏในเรื่องของการถือครองที่ดิน ผมคิดว่าคุณวิทยากรกล่าวถูกเกินไป ในการตีความว่า การรวมกระจุกของการถือครองที่ดินมีความไม่เป็นธรรมมากขึ้น ผมคิดว่าถ้าหากว่าสำหรับคนที่ศึกษาในเรื่องปัญหาการถือครองที่ดินอย่างจริงจังแล้ว ที่ผมอ้างในตอนต้นเมื่อกี้ในวารสารสยามสมาคม ปี 2519 เป็นต้น หรือแม้กระทั่งข้อมูลที่คุณวิทยากรหยิบมาวิเคราะห์เอง ผมคิดว่า คุณวิทยากรไม่

ได้ตระหนักถึงปัญหาของความไม่สมบูรณ์ของข้อมูล ยกตัวอย่างเช่น คุณวิทยากรมาคำนวณการกระจายการถือครองที่ดินปี 2506, 2519, 2521 โดยอาศัยจากแหล่งข้อมูลซึ่งต่างกันสองแหล่ง อันหนึ่งเป็นการสำมะโนเกษตรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ อีกอันหนึ่งเป็นการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ไม่มีการพิจารณาว่าความครอบคลุมการสำรวจทั้งสามครั้งนั้น ครอบคลุมเท่ากันหรือไม่ อย่างน้อยครอบคลุม 25 จังหวัด ที่คุณวิทยากรกำลังวิเคราะห์หรือไม่ แล้วค่านิยามที่ใช้กันเหมือนกันหรือไม่ ถ้าค่านิยามมันต่างกัน การเปรียบเทียบตัวเลขทำไม่ได้ อันนี้เป็นความรู้พื้นฐานที่นักเศรษฐศาสตร์ทุกคนต้องตระหนักดี จริงๆ แล้ว ถ้าหากดูจากข้อมูลที่คุณวิทยากรเสนอปี 2506 กับ 2521 เป็นข้อมูลจากการสำมะโนการเกษตรของสำนักงานสถิติแห่งชาติเหมือนกัน ครอบคลุมจังหวัดอาณาบริเวณเดียวกันคือ 25 จังหวัด ในภาคกลางที่คุณวิทยากรพูดถึง แต่ถึงกระนั้นก็ตามตัวเลขสองส่วนนี้ ก็เป็นตัวเลขที่ถ้าจะเปรียบเทียบกันแล้วก็ต้องตระหนักถึงความแตกต่างพื้นฐานของวิธีการสุ่มตัวอย่างถึงความแตกต่างพื้นฐานของค่านิยามที่ใช้ ยกตัวอย่างเช่น

ในการสำมะโนเกษตร 2506 คำว่า “ที่ถือครอง” หมายถึง “พื้นที่ดินทั้งหมดที่ใช้ประกอบการเกษตรโดยเต็มพื้นที่หรือบางส่วนภายใต้การดำเนินงานของผู้ถือครองคนเดียวหรือมีผู้ช่วย โดยไม่คำนึงถึงสิทธิในกรครอบครอง ในกรณีที่ถูกกล่ี้ยงปศสัตว์ในบ้าน แล้วนำไปเลี้ยงดูที่ทุ่งหญ้าหรือที่อื่น ๆ ตามความจำเป็น ให้นับที่ดินของบ้านผู้ถือครองเป็นที่ถือครอง เนื้อที่ให้ผู้อื่นเช่าหรือประกอบการเกษตรก็ดี หรือให้ทำโดยไม่คิดค่าเช่าก็ดี ไม่นับเป็นที่ถือครองของเจ้าที่ดินผืนนั้น ๆ” ประโยคสุดท้ายสำคัญมาก

เนื้อที่ให้ผู้อื่นเช่าโดยจะคิดค่าเช่าหรือไม่ไม่นับเป็นที่ถือครองจากการสำมะโนเกษตร 2506

แต่ในการสำมะโนเกษตร 2521 นี้ไม่มีประโยคนี้อยู่ “ที่ถือครอง” ในการสำมะโนเกษตรปี 2521 หมายถึง “หน่วยการผลิตทางการเกษตร ซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินงานของผู้ถือครองคนเดียว หรือ มีผู้ช่วย โดยไม่คำนึงถึงรูปแบบทางกฎหมายในการครอบครองหรือการถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน จำนวนผืน และขนาดของผืนที่ดินที่ประกอบเป็นที่ถือครอง” ในเมื่อค่านิยามที่ใช้กันนั้นแตกต่างกัน การนำตัวเลขมาเปรียบเทียบกันนั้นจะต้องตระหนักถึงความแตกต่างของค่านิยาม การสำมะโนเกษตร 2506 ไม่นับที่ดินที่ให้ผู้อื่นเช่าไว้ว่าเป็นที่ถือครอง มันมีผลอย่างไร มันก็มีผลทำให้ขนาดของการถือครองโดยตัวเฉลี่ยแล้วต่ำกว่าความเป็นจริง เพราะฉะนั้น concentration ratio ในปี 2521 ซึ่งสูงขึ้นเพียงเล็กน้อยนั้น ส่วนหนึ่งอาจไม่ใช่ส่วนทั้งหมด มันอธิบายด้วยค่านิยามที่แตกต่างกันของคำว่า “ที่ถือครอง” ฉะนั้นผมคิดว่าจุดอ่อนอย่างยิ่งของบทความที่คุณวิทยากรนำเสนอ นั้นเป็นเรื่องของข้อมูลและการตีความข้อมูล การที่ทักท้อปรากฏการณ์ที่ตัวเองคิดว่าอยากจะเป็นว่ามันเป็นจริงอะไรต่าง ๆ โดยไม่มีข้อมูลสนับสนุน แต่ว่าโดยทั่วไปแล้วผมว่าระเบียบวิธีการศึกษาที่คุณวิทยากรนำมาใช้ในบทความนี้ เป็นเรื่องซึ่งน่าสนใจ และเป็นเรื่องซึ่งน่าสนับสนุนต่อไป

• • • • •

ตอบ : วิทยากร

ก่อนอื่นผมก็อยากขอบคุณมากจริง ๆ ครับ รู้สึกว่าอาจารย์สรศักดิ์ได้แสดงให้เห็นความพยายามในการที่จะวิจารณ์งานชิ้นนี้มาก

แต่ว่า การที่จะตัดสินว่าคนอื่นมีความพยายาม น้อยกว่าหรือไม่พยายามเท่าที่ควรนั้น ผมคิดว่า มันขึ้นอยู่กับการศึกษาความเหมือนกัน เป็นปัญหา เรื่องการศึกษา เป็นปัญหาเรื่องทฤษฎี แนวคิด อื่น ๆ เหมือนกัน

ข้อวิจารณ์หลายอย่างที่ปัญหาเรื่อง เทคนิค ผมคิดว่าเป็นประโยชน์มาก เช่น เรื่อง การให้คำนิยามของสถิติ ผมคิดว่าเป็นตัวอย่าง ที่ดี บางอย่างที่อาจารย์รังสรรค์ว่า ไม่มีข้อมูล ยืนยันหรืออะไรต่าง ๆ นั้น ผมคิดว่าที่จริงแล้ว หลายอย่างนั้นมีข้อมูลยืนยัน แต่ว่าในบทความ นั้นผมพยายามสรุปออกมา และไม่พยายาม บดเบียดตัวเลขเข้าไปมาก เหมือนอย่างที่คุณ เศรษฐศาสตร์ Neo-classic ชอบบู้คน เพราะ ฉะนั้นผมก็เลยตัดออกไป

ในตอนนี้อาจารย์รังสรรค์พยายามพิสูจน์ ว่าในภาคกลางนั้น การกระจายทรัพย์สินและ รายได้นั้นมันตรงข้ามกับที่ผมเสนอคือ มันไม่ เป็นธรรมดาอะไรต่าง ๆ และบอกว่าการกระจาย เรื่องทรัพย์สินไม่มีใครทำได้ ความจริงการกระจายเรื่องที่ดินมันเห็น ได้ชัด มันเป็นเรื่องของ ทรัพย์สินอย่างหนึ่ง และมันก็เป็นเรื่องอื่น ขนาดของการครอบครองทุน นี้เราก็พอเห็นได้ ขนาดของฟาร์มว่า ฟาร์มขนาดนี้ ใช้ทุนขนาด ไหน นี้เราก็ยังเห็นได้ และที่ผมมอง ผมไม่ได้ มองในแง่ที่ว่า ภาคกลางมีคนจนน้อยกว่าภาค อื่น นี่เป็นการเปรียบเทียบที่มีลักษณะที่แตกต่าง กัน ผมไม่ได้เอาภาคกลางไปเปรียบเทียบกับ ภาคอื่น จึงอยู่ถ้าเอาชาวภาคกลางไปเปรียบ เทียบกับภาคอื่น ๆ รายได้สุทธิของคนในภาค กลางอาจมีน้อยกว่า แต่ผมเปรียบเทียบในหมู่ คนในภาคกลาง ระหว่างคนรวยในภาคกลาง จะเห็นว่า คนรวยส่วนน้อยมีสัดส่วนในรายได้ และทรัพย์สินที่มากกว่า แต่ผมเน้นทรัพย์สิน ด้วย เพราะว่าในการมองแบบเศรษฐศาสตร์ การเมือง เราไม่ได้มองเฉพาะรายได้เท่านั้น เรามองในแง่ของการครอบครองปัจจัยการผลิต นี่เป็นเรื่องสำคัญมากกว่า นี่เป็นความแตกต่าง ของการให้คำจำกัดความ และวิธีในการศึกษา ของพวกเศรษฐศาสตร์กระฎุมพี หรือว่า Neo-

classic กับ พวกเศรษฐศาสตร์การเมือง เพราะ
ว่าผมคิดว่า วิธีคิดที่ต่างกันจะนำไปสู่เหตุผล
และข้อสรุปที่แตกต่างกัน ถ้าเราจะมองว่าทุก
อย่างต้องนี้ข้อมูลสนับสนุนมีตัวเลข มีอะไรยืนยัน
แน่นอน ไม่อย่างนั้นแล้วเราจะพูดไม่ได้ เรา
ไม่สามารถพูดว่ามี การกดขี่ขูดรีดส่วนเกินจาก
ชนบทในภาคกลางได้ เพราะว่ามันไม่มีตัวเลข
ยืนยัน โอ้ นั่นก็ไม่ใช่ โอ้ นั่นก็ไม่ใช่ อะไรต่าง ๆ
ผมคิดว่าวิธีการอย่างนั้นมันก็ดีในแง่วิทยาศาสตร์
แต่ถ้าจะรอความสมบูรณ์แล้ว เราต้องรอไป
เรื่อย ต้องรอ 50 ปีให้มีการสำรวจอย่างทั่วถึง มี
ข้อมูลต่าง ๆ อย่างพร้อมมูล เราจึงจะพูดได้ว่า
ในชนบทภาคกลางนั้น ได้มีทุนนิยมขยายเข้าไป
มีการขูดรีดส่วนเกินออกมา

ผมก็คิดว่าในบทความชิ้นนี้มีจุดอ่อน
หลาย ๆ อย่าง โดยเฉพาะด้านตัวเลขที่ว่าเอา
มาไม่เพียงพอ แต่ผมก็ไม่ว่าสรุปแล้วหมายถึง
ว่าอะไร สรุปคำวิจารณ์ทั้งหมดของอาจารย์
รังสรรค์ หมายความว่าอะไร หมายความว่า ไม่
มีการแผ่ขยายทุนนิยมของภาคกลาง ไม่มีการ
เพิ่มความแตกต่างทางชนชั้น ไม่มีการเพิ่มขึ้น
ของการขูดรีดส่วนเกิน ในภาคกลางหรืออะไร
ต่าง ๆ หรือเปล่าก็ไม่แน่ชัด ผมรู้สึกเพียงแต่ชี้
ให้เห็นว่าบทความนี้ไม่สามารถพิสูจน์อะไรได้
แต่ขณะเดียวกัน อาจารย์รังสรรค์ก็ไม่ได้พิสูจน์
ในสิ่งตรงข้ามว่ามัน ไม่เป็น ไปอย่างที่เราพยายาม
มอง เราพยายามจับลักษณะใหญ่ ๆ ของสังคม
เราพยายามเอาเศรษฐศาสตร์ เอาข้อมูลซึ่งจริงๆ
แล้วก็เป็นข้อมูลที่นักเศรษฐศาสตร์กระฎุมพี
สร้างขึ้นในกรอบหนึ่ง ซึ่งเรามีข้อจำกัดเหมือน
กันในการนำมาใช้ เพราะว่าวิธีวิธีการเก็บข้อมูล
หรือขอบเขตของการที่เขากลับข้อมูลสถิติต่าง ๆ
มาใช้นั้นก็ขึ้นกับขอบเขตจำกัด ซึ่งผมคิดว่าการที่
เราเลือกมาใช้มัน ไม่ใช่เลือกเอามาโดยตั้ง
สมมติฐานลอย ๆ แล้วเลือกมาใช้ที่อาจารย์
รังสรรค์เรียกว่าเป็นการที่หักเหเอา เราก็พยายาม
หาข้อมูลมาสนับสนุนพอสมควร แต่ว่าการสนับสนุน
ของเราเราก็ไม่ใช่หาข้อมูลมาสนับสนุน 100%
หรือต้องมีข้อมูลยืนยันแน่นอนเหมือนนักกฎ
หมาย เพราะว่าเราที่จะทำความเข้าใจสังคม
ได้นั้น ผมคิดว่าสังคมมัน ไม่ใช่อยู่ในห้องทดลอง

สังคมมันเรื่องที่เกิดขึ้น ไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นเรื่องที่ยากลำบากสลับซับซ้อน

ประเด็นหนึ่งที่ผมคิดว่าอาจารย์รังสรรค์
อาจจะจับผิดมาแต่แรก อาจารย์รังสรรค์ที่หักเห
เอาว่าผมใช้ทฤษฎี Dependency มาใช้ ซึ่งผม
ไม่เคยบอกไว้ ถึงแม้ว่าอาจจะมีความผิดหรือวิธี
การบางอย่างที่ทำให้เห็นว่ามาจากเช่นนั้น ผม
อยากจะพูดให้ฟังว่า ในทางทฤษฎีของพวกเขา
Dependency นั้นก็มีจุดอ่อนคือ การมองแต่ว่า
ทุนนิยมภายนอกเข้ามาอย่างเดียว ไม่ได้มอง
ปัจจัยภายใน สิ่งที่ผมพยายามจะทำคือ ผม
พยายามจะมองปัญหาที่เกิดขึ้นภายในประเทศ
เพียงแต่ผมเตือนไว้แต่แรกว่า เราต้องมองให้
มันสัมพันธ์กับต่างประเทศด้วย ซึ่งผมอาจพูด
ไม่ชัดเจนนักว่าทุนนิยมโลกเข้ามาอย่างไร
เพียงแต่ผมพูดไว้ในตอนแรก เพราะว่าขบวนการ
ในภาคกลางมีสัดส่วนของการผลิตเพื่อขายมาก
ขึ้น อันนั้นมันมีตัวเลขเหมือนกัน เช่นสมัยที่ ดร.
อุทิศ เข้าไปทำสำรวจ สำรวจว่าขบวนการนั้น
ข้าวเหลือขายที่เปอร์เซ็นต์ อะไรต่าง ๆ นี้ อันนี้
มันมีตัวเลขเหมือนกัน เมื่อเทียบกับขบวนการ
ภาคอื่นแล้ว ขบวนการในภาคอื่นจะมีข้าวเหลือ
ขายน้อยกว่า การที่มีข้าวเหลือขายมากกว่านี้
หมายถึงเขาถูกดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจ
ทุนนิยมโลกมากขึ้น

• • • • •

คำถาม :

ผมขอเริ่มอย่างนี้ก่อนนะว่า ฟัง
ไม่เชิงคำแก้ตัวของคุณวิทยากรหรือเปล่า
ว่าถ้าเป็นเศรษฐศาสตร์การเมือง แล้วจะ
อ้างอิงตัวเลขไม่ได้นี้รู้สึกรู้ว่ามันจะเป็น
การทำให้เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นสิ่งที่
ที่สามัญไปหรือเปล่า ถ้าลองอ่านลอง
พลิกงานของ Lenin ดู, ซึ่งเป็นการยอมรับ
ของนักเศรษฐศาสตร์การเมือง ในเรื่อง
จักรวรรดินิยม : พัฒนาการขั้นสูงสุดของทุน
นิยม จะมีตารางตัวเลขอ้างอิงเต็มไปหมด
ผมต้องยอมรับความไม่สมบูรณ์ของงาน
ชิ้นนี้มากกว่าที่บอกว่าเศรษฐศาสตร์ Neo-

classic ชอบขุ่น เพราะบางครั้งเศรษฐ-
ศาสตร์ Neo-classic นี้ เราสามารถเห็น
ภาพบางอย่างได้ชัดเจน

ประเด็นของผม คือ กรอบในการ
มองของคุณวิทยากรบอกว่า จะไม่มีการ
ถกเถียงกันในเรื่อง mode of production
มาก เดี่ยวจะตกหลุมพราง จากตรงนี้หรือ
เปล่าที่ทำให้การมอง mode of production
มีความสับสนอยู่ การที่นักเศรษฐศาสตร์
การเมืองนั่งเถียงกันว่าประเทศไทยมี mode
of production อะไรก็ได้หมายความว่า
ต้องการให้สังคมนั้นมี mode of production
เพียง mode เดียว แต่เราต้องการหาว่า
mode ที่ dominant mode อื่น ๆ นั่นคือ
อะไร จากตรงนี้เองคือ ที่มองว่าไม่มีการ
พูดถึงตรงนี้ทำให้ไม่มีการแยก mode แบบ
capital mode of production หรือ post
feudal mode of production กับ pre-capital
mode of production ออกจากกัน ผลที่
ตามมาจากงานตรงที่ไม่มีการแยกออก
จากกันให้เห็นเด่นชัดก็คือว่า มีการถกเถียง
กันอยู่ในทำนองที่ว่า รูปแบบการเช่าที่ดิน
หรือการขูดรีดโดยผ่านค่าเช่า สามารถถือ
ว่าเป็นการขูดรีดโดยระบบทุนนิยมแล้ว
หรือยัง ในสำนักหนึ่ง อย่างที่คุณวิทยากร
พูดมานี้ควรจะใช่ แต่ก็มีสำนักที่ค้านมา
ว่าการมองแบบนั้นค่อนข้าง static คือมอง
อย่างค่อนข้างหยุดนิ่งมากเกินไป การมอง
แต่การสามารถควบคุมยึดครองปัจจัยการผลิต
ได้กับฝ่ายที่ไม่มียปัจจัยการผลิตอยู่ใน
มือ แต่จริงๆ แล้วการที่จะมองว่า mode
of production ของสังคมนั้นเป็นอะไร
ต้องดูถึงกระบวนการผลิตซ้ำของสังคมนั้น
มากกว่า ดู accumulation กับ reac-
cumulation ของกระบวนการผลิตในสังคมนั้น
จากรูปแบบนี้สามารถสรุปได้ว่า การ
เก็บค่าเช่า การขูดรีดในรูปแบบของค่า
เช่า ไม่จำเป็นเสมอไปที่รูปแบบการเก็บ
ค่าเช่นนี้จะต้องเป็นทุนนิยม เพราะส่วน
หนึ่งมันสามารถเป็นแค่หลังยุค feudal
หรือหลังยุคศักดินามา การขูดรีดแบบค่า

เขาก็สามารถจัดอยู่ในวิธีการผลิตแบบนั้นได้ เนื่องจากการดูว่าหลังจากที่เก็บค่าเช่ามาแล้ว ไม่ได้มีการเอามูลค่าส่วนเกินที่เก็บสะสมมาหรือ reaccumulation มาทำการผลิตซ้ำ ไม่มีการนำไปลงทุนซ้ำแบบขยาย และมีการหามูลค่าส่วนเกินมากขึ้น แล้วจากการมองตรงจุดนี้คือ การขูดรีดโดยผ่านรูปแบบค่าเช่าทั้งหมด การที่จับตรงนี้ไม่สามารถบอกได้ว่า สังคมหรือภาคการผลิตหนึ่ง ๆ เช่น ในภาคการผลิตเกษตรจะมีการผลิตแบบทุนนิยมที่พึ่งพาต่างประเทศแล้ว และรู้สึกว่าคุณวิทยากรจะบอกว่า มันเป็นแล้ว คือผู้เขียนได้ตั้งสมมติฐานว่าจะมีการแผ่ขยายของเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าไปในชนบทภาคกลางแล้วอย่างไม่ต้องสงสัย ก็มาถึงตรงที่ว่า การที่ mode of production หนึ่ง ๆ สามารถเป็น mode ที่ dominant แล้วในสังคม จำเป็นไหมว่าทุกภาคการผลิตในสังคมจะต้องมี mode of production เป็นแบบนั้นหมด คือ ถ้าในสังคมไทย G.D.P. หรือมวลรวมผลิตภัณฑ์ประชาชาติมาจากภาคอุตสาหกรรมที่เป็นทุนนิยมแล้ว จำเป็นไหมว่า ทั้งภาคอุตสาหกรรมและภาคการเกษตรในประเทศไทยต้องเป็นทุนนิยม มี mode ของทุนนิยมน้อยๆ เป็น mode หลักซึ่งผมว่าไม่จำเป็น

ส่วนใหญ่ผมจะมองจากจุดนี้ แล้วมองไปสู่การกล่าวอ้างในหน้าต่าง ๆ คือจากการที่คุณวิทยากรใช้การมองไม่ต่างกัน ก็นำไปสู่จุดที่ว่า เจ้าของฟาร์มกับเจ้าของที่ดินมีรูปแบบการขูดรีดไม่ต่างกัน ซึ่งผมแย้งว่ามันต่างกัน ค่าจ้างที่ดินผมจัดว่าอยู่ในรูปของ post-feudal mode of production แต่เจ้าของฟาร์มผมว่าจะเป็นทุนนิยมไปแล้ว อันนี้มีอ้างอิงอยู่ พอมาถึงหน้าต่อมา ก็จะมีการสรุปเลยว่า การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็นผลกระทบของการแผ่ขยายของเศรษฐกิจทุนนิยมโดยตรง โดยหลักธรรมชาติในสภาพจริง ๆ แล้วอาจ

ใช่ แต่การอ้างข้อมูลมาตรงนี้ที่อ้างว่าเจ้าของฟาร์มกับเจ้าของที่ดิน เมื่อถือครองที่ดินแล้วก็ถือเหมือน ๆ กันนี้ผมว่ามันต่างกันอยู่ทำให้การสรุปตรงนี้โดยหลักการแล้วมันผิด แต่ในสภาพจริง ๆ แล้วมันเป็นอย่างนั้น

แล้วมาเรื่องที่ว่า ความขัดแย้งของอุตสาหกรรม กับ ความขัดแย้งของการเกษตรส่วนใหญ่ก็คือ ความขัดแย้งระหว่างเจ้าของที่ดิน, นายทุน กับ ชาวนา ผมสงสัยว่าความขัดแย้งระหว่างอุตสาหกรรมกับการเกษตรจริง ๆ แล้ว คือ ความขัดแย้งของเจ้าของที่ดิน, นายทุน กับ ชาวนาจริงหรือเปล่า ความขัดแย้งของอุตสาหกรรมกับการเกษตรนั้นคืออะไรกันแน่ มันเป็นความขัดแย้งที่ว่ากระบวนการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันแบบ unequal exchange ระหว่างภาคที่ผลิตในการเกษตร ระหว่างเจ้าที่ดินกับชาวนา หรือนายทุนกับชาวนากันแน่ คือเมื่อรวมเจ้าที่ดินกับนายทุนเข้าด้วยกันแล้ว ทำให้มองไม่เห็นภาพชัดมากเท่าใด

ส่วนประเด็นที่ผมตั้งข้อสงสัย คือมีค่าที่พูดถึงว่า ชาวนาสามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้ และสามารถมีลูกหลานมาขายแรงงานได้ต่อไป และวงเล็บว่า reproduction แล้ว ผมสงสัยว่า reproduction ในทางเศรษฐศาสตร์การเมืองที่คุณวิทยากรอ้างว่าใช้เศรษฐศาสตร์การเมืองแล้วนี้ มีความหมายเช่นนั้นจริงหรือเปล่า reproduction หรือ accumulation ในความหมายทางเศรษฐศาสตร์การเมืองจริง ๆ แล้วนั่นคืออะไร แล้วอย่างในตารางหน้าที่ 20 เป็นการเปรียบเทียบความขัดแย้งระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคการเกษตรคือ จากตารางนี้ผมไม่ทราบว่าจะเปรียบเทียบระหว่างทุนนิยม กับ การเกษตร เราจะเอาอุตสาหกรรม กับ การเกษตรมาเปรียบเทียบกันโดยเอามาเป็นตัวแทน

ของทุนนิยมที่ขยายตัวในภาคการเกษตร มาเปรียบเทียบกับภาคการผลิตอื่น ๆ ในภาคการเกษตรจะสามารถทำได้ไหม ผมคิดว่า การเปรียบเทียบอย่างนี้ไม่ใช่อย่างนั้น เพราะอุตสาหกรรมอื่นที่นอกเหนือจากที่ไม่อยู่ในภาคกลางนี้ยังมีอีกเยอะ แล้วมันจะนำมาสู่ข้อสรุปตรงได้ตารางนี้ว่า ความขัดแย้งระหว่างภาคอุตสาหกรรม กับ ภาคเกษตรในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นที่มีสมบัติ (เจ้าของขัดแย้งระหว่างชนชั้นที่มีสมบัติ (เจ้าที่ดิน, นายทุน กับ ชาวนา) อย่างที่ผมบอกตะกั๊นว่า เนื่องจากการอ้างตารางตรงนี้มันทำให้เกิดความสับสนขึ้นมา แล้วมาถึงหน้า 21 มีการพูดถึงนายทุนสมัยใหม่แล้วมีวงเล็บว่า หมายถึง ผู้มีจิตสำนึกแบบทุนนิยมด้วย แล้วต่อมาถึงตรงที่ว่ามีการปฏิรูปที่ดินแบบทุนนิยม ผมสงสัยว่าจริง ๆ แล้ว การปฏิรูปที่ดินควบคู่มากระบบทุนนิยมหรือเปล่า ถ้าในทางเศรษฐศาสตร์การเมือง ผมว่าไม่น่าจะใช้ การปฏิรูปที่ดินจะทำให้ชาวนามีการถือครองที่ดินผืนเล็ก ๆ จำนวนมากมาย อย่างนั้นจะเป็นรูปแบบเอาวิธีการผลิตแบบก่อนหน้าทุนนิยมมากกว่าทุนนิยม

ตอบ :

ผมคิดว่าประเด็นใหญ่ที่คุณสงสัยคือทำไม่ถึงพูดว่า ไม่อยากเสียเวลาเถียงในเรื่อง mode of production การที่พูดเช่นนั้น หมายถึงว่า ไม่เถียงในแง่ว่า จะไปเรียกชื่อมันว่าอย่างไร แต่ว่าในการวิเคราะห์ของผม ผมเน้นในการมอง social formation หมายถึงว่า ลักษณะของสังคมที่เป็นจริง ที่เป็นอยู่คือ social formation หมายถึงว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ อาจจะมีแบบวิธีการผลิตหลายอย่างผสมกันได้ ซึ่งในการวิเคราะห์ social formation หลักไม่ได้เองที่ต้องไปพูดถึงแบบวิธีการผลิตอันนั้น ซึ่งผมเน้นถึงลักษณะการขยายเข้ามาและการ

เติบโตของทุนนิยม และที่ผมวิเคราะห์ผมใช้หลักการมองว่าทุนนิยมแบบรอบนอก หรือว่าทุนนิยมในโลกที่สามนั้น มันมีลักษณะแตกต่างจากทุนนิยมศูนย์กลาง หรือทุนนิยมดั้งเดิมอย่างไร ทุนนิยมรอบนอกในบทความนี้อาจเสนอไม่ชัดเจน ผมมองเห็นถึงความสำคัญของการผลิตเดิมที่มีอยู่ก่อนทุนนิยม ซึ่งเราอาจเรียกมันว่า ศักดินา หรืออาจเรียกอะไรก็ตามที่มันยังไม่ใช่ทุนนิยม ผมคิดว่า อันนี้มันบทบาทอยู่และมันก็มีส่วนทั้งที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา คือว่าทำให้พัฒนาไม่ได้เต็มที่ หรือเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาแบบทุนนิยม หรือ การมองแบบใหม่ที่มองว่าไม่จำเป็นเสมอไปว่า ทุนนิยมเข้ามาแล้วต้องไปทำลายแบบวิถีการผลิตในภาคการเกษตรที่ไม่ใช่ทุนนิยม อันนั้นเรามองแบบคลาสสิก คือมองว่าพอทุนนิยมเกิดขึ้น ทุนนิยมไปทำลาย feudalism จริง ๆ แล้ว ในโลกที่สามในปัจจุบัน ในลักษณะที่ว่า ทุนนิยมในโลกที่สาม ขึ้นอยู่กับทุนนิยมโลก ไม่จำเป็นเสมอไปที่ว่าต้องมีการทำลายแบบวิถีการผลิตแบบเดิม ราวใดที่แบบวิถีการผลิตแบบเดิม ยังสามารถรับใช้แบบวิถีการผลิตทุนนิยมได้ คือทุนนิยมสามารถดูดรีดสวนเกินได้ ในลักษณะที่ว่าให้ภาคการเกษตรยังสามารถดำรงชีพได้ ให้มีอาหารเลี้ยงประชากรได้ แม้ว่าประชากรจะถูก

ดูดรีดแรงงาน มาทำงานทำในเมืองชั่วคราวแล้วไม่ค่อยพอกิน ไปเอาข้าวจากบ้านมากิน หรือ ออกวิ่ง ๆ ก็ยืมกินมา ลักษณะคนเติบโตมาไม่มีงานทำ ว่างงานก็ยังคงอาศัยอยู่ในภาคการเกษตรต่าง ๆ พอที่จะเลี้ยงชีพกันได้ ในบางส่วนคือ บางส่วนนั้นเป็นการผลิตเพื่อการค้า แต่ว่า บางส่วนมีการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ ส่วนใหญ่แล้ว

ชาวนา ยังเก็บข้าวไว้กินเองอะไรต่าง ๆ อันนี้ จะเห็นได้ว่ามันไม่สำคัญที่เราจะไปแยก หรือ ระบุว่า ทำไมยังไม่ใช้ลักษณะทุนนิยม ลักษณะ ศักดินา หรือว่า ผู้ผลิตรายย่อย petty commodity mode of production อยู่ในภาคชนบท ผมคิดว่าสิ่งนี้ไม่สำคัญเพราะสิ่งนี้ถูก dominate โดยทุนนิยมแล้ว

• • • • •
คำถาม :

มีปัญหาสงสัยว่า จากการศึกษาของคุณวิทยากร ทำให้มีความคิดเห็นไรต่อนโยบายการปลดปล่อยหนี้สินของชาวนา และนโยบายปฏิรูปที่ดิน ซึ่งเราจะเน้นถึงปัญหาของการเกษตรกรรับจ้าง และเกษตรกรผู้เช่าที่ดิน

ตอบ :

ผมคิดว่า นโยบายปฏิรูปต่าง ๆ ที่ทำกันอยู่ในปัจจุบัน ประเด็นนี้ เมื่อก่อนอาจารย์รังสรรค์ พูดอยู่ประเด็นหนึ่ง คือ ไม่เชื่อว่าเหตุผลต่าง ๆ ในการปฏิรูปที่ดินที่ทำกันอยู่ในประเทศไทย ไม่ได้เป็นไปเพื่อประสิทธิภาพ มันเป็นไปเพื่อความเป็นธรรมมากกว่า ผมคิดว่า ความคิด

ทุนนิยมที่พัฒนาขึ้น เพราะฉะนั้นความเห็นผม
ต่อนโยบายปฏิรูปที่ดิน นโยบายปลดปล่อย
หนี้สินต่าง ๆ ก็คือ ผมคิดว่าเป็นความพยายาม
พัฒนาภายใต้กรอบทุนนิยมเพื่อที่ว่าจะขยาย
ผลการผลิตต่าง ๆ ให้สูงขึ้น ในขณะเดียวกัน
การทุจริตส่วนเกินก็ยังคงมีอยู่นั่นเอง

• • • • •
คำถาม :

ความจริงจะตั้งคำถามหนึ่งจะครับ
แต่ก่อนตั้งนี้ขออนุญาตแสดงความรู้สึก
หรือ react ต่อวิวาทะ ระหว่างอาจารย์
รังสรรค์กับคุณวิทยากร

ตามที่ผมเข้าใจ สิ่งที่คุณวิทยากร
พยายามจะพิสูจน์คือ ไม่รู้ว่าผมจะใช้คำ
ว่า “เป็นทิศทางใหญ่ของเศรษฐกิจชนบท
ในระยะ 20 ปี” ได้หรือเปล่า ว่าคุณวิท-
ยากรพยายามจะบอกว่าเศรษฐกิจชนบท
ที่เป็นทิศทางใหญ่ในระยะ 20 ปี มันเป็น
อย่างไร ในขณะที่อาจารย์รังสรรค์จะวิ-
จารณ์จากจุดที่ข้อมูลต่าง ๆ ที่นำมาใช้

ผมเห็นด้วยกับคุณวิทยากรเหมือน
กับเป็นคำถามที่โยนกลับไปต่ออาจารย์
รังสรรค์เหมือนกัน ไม่รู้ว่าจะนอกเรื่อง
หรือเปล่าไม่แน่ใจเหมือนกัน ดูเหมือน
อาจารย์รังสรรค์ไม่ได้พูดในเชิงทิศทาง
ใหญ่ที่คุณวิทยากรเสนอ หรือเสนอทิศ
ทางใหม่ขึ้นมา อันนี้ผมไม่แน่ใจ แต่ผม
เข้าใจว่าสองอันนี้มันน่าจะเสริมกันเหมือน
กันในแง่ที่ว่า ถ้าเกิดข้อมูลย่อย ๆ เหล่านี้
มันไม่น่าเชื่อถือในตัวมันเองมาก มันอาจ
ทำให้ทิศทางใหญ่ ๆ เหล่านี้เปลี่ยนก็ได้
เพราะว่าเมื่อที่มันมีหลายจุดเหลือเกิน เช่น
ที่ว่าปัญหาปฏิรูปที่ดิน ปัญหาเรื่องต่าง ๆ
ถ้าอย่างนี้มันอาจทำให้ทิศทางใหญ่ทั้ง
หมดมันเปลี่ยนก็ได้ ผมเลยเข้าใจว่าสอง
ส่วนนี้มันน่าจะเกี่ยวพันกันนะ อันนี้เป็น
ความรู้สึก

ส่วนคำถาม จากที่อาจารย์รังสรรค์
วิจารณ์ผมรู้สึกว่ามันมีอยู่จุดหนึ่งซึ่งคุณ

แบบนี้ทำให้เราต้องมองไปถึงปัญหาของรัฐ
ปัญหาภาคใต้อธิบายว่า เรามีความเชื่อจริงหรือว่า
รัฐคิดสั้นใจอะไรต่าง ๆ นี้ทำไปอย่างที่เขาพูด
อย่างที่เขาเสนอ ที่ว่าทำเพื่อความเป็นธรรม ผม
คิดว่า รัฐนั้นเป็นเครื่องมือของชนชั้นที่ครอบงำ
ปัจจัยการผลิตในสังคม เพราะฉะนั้นรัฐจะทำ
อะไรก็ตามก็เพื่อชนชั้นนั้นเท่านั้น แม้ว่านโยบาย
ปฏิรูปอะไรต่าง ๆ ก็ตาม ผมคิดว่าเป็นการ
ปฏิรูปเพื่อให้ทุนนิยมพัฒนาได้ต่อไปเท่านั้น
นี่เป็นปฏิรูปที่ดินของทุนนิยม ความจริงปฏิรูป
ที่ดินทำได้หลายอย่าง ถ้าการปฏิรูปที่ดินไม่ใช่
ของทุนนิยมก็ได้ ปฏิรูปที่ดินเท่าที่ทำอยู่ ผม
คิดว่าเป็นการเพื่อรักษาระบบทุนนิยมเท่านั้น
เอง ถึงแม้ว่าจะให้คนได้เป็นเจ้าของปัจจัยการ
ผลิตมันก็กลับไปสู่ระบบผู้ผลิตรายย่อยอะไร
ต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ก็เพื่อที่ให้คนเหล่านั้นสามารถ
ผลิตสินค้าในระบบทุนนิยมขึ้นมารับใช้ทุนนิยม
ได้มากขึ้นเท่านั้นเอง เพราะว่าถ้าหากการทุจริต
เป็นไปในอัตราสูงจนกระทั่งว่า คนมันยาก
จนมากขึ้น ไม่สามารถทำการผลิตได้หรือว่า
ผลผลิตตกต่ำ ระบบทุนนิยมมันจะประสบปัญหา
ในตัวเอง มีความขัดแย้งในตัวเอง ฉะนั้น ทุน
นิยมก็ต้องพยายามแก้ไขปัญหาของทุนนิยมนั้น
เขาไม่ต้องการทำลายระบบทุนนิยม เขาต้อง
การยึดเอาทุนนิยมจากทุนนิยมต้องพัฒนาเป็น

วิทยากรยังไม่ได้ตอบ แต่ผมรู้สึกว่าเป็น
จุดที่น่าสนใจ คือ ปัญหาเรื่องการปฏิรูป-
นโยบายปี 2503 หรือปีก่อน 2503 ที่เป็นฐาน
ในการเปรียบเทียบช่วงนั้น ซึ่งจุดนี้จะนำ
ไปสู่ความสำเร็จ หรือ ความล้มเหลวใน
เป้าหมายที่สอง เพราะว่าในเป้าหมายแรก
ที่เราจะอธิบายการเปลี่ยนแปลงในรอบ
20 ปีนี้ อาจประเมินกันได้ว่ามันสำเร็จ
หรือไม่สำเร็จในบทความนี้ แต่เป้าหมาย
ที่สองที่คุณวิทยากรตั้งว่าต้องการที่จะเข้า
ใจกฎเกณฑ์การเคลื่อนไหวของสังคมทั้ง
หมด ผมคิดว่า คำถามอาจารย์รังสรรค์
เรื่องประเด็นปี 2503 เป็นประเด็นที่สำคัญ
ในการบรรลุเป้าหมายนี้

ตอบ :

ประเด็นนี้ ผมลืมไป ความจริงแล้วใน
วิทยานิพนธ์ของผม ผมก็เขียนว่าสังคมชนบท
ภาคกลางก่อนปี 2503 เป็นอย่างไร ความจริง
แล้วในนั้นก็มีหัวข้ออยู่ แต่ผมค่อนข้างจะสรุป
ให้มันสั้นลงหน่อย และผมทำในเวลาจำกัด
เพราะคิดว่าบทความมันคงไม่ยาว อย่างไรก็
ตามผมคิดว่า การเปรียบเทียบระหว่างช่วง 2503
หรือช่วงก่อนใกล้ ๆ 2503 ในบางประเด็นที่มัน
ไม่มีสถิติ ผมคิดว่าผมเปรียบเทียบอยู่ตลอดเวลา
เรื่องการขึ้นค่าเช่าที่ดิน เรื่องการกระจายที่ดิน
แต่ผมคงไม่ได้ชี้ให้เห็นชัดว่า 2503 นั้นมีอะไร
เกิดขึ้น โครงสร้างมันต่างกันอย่างไร แต่ผมคิด
ว่าตามหัวข้อย่อยต่าง ๆ แล้วมันก็จะมีการเทียบ
กลับมาอยู่ตลอดเวลา ระหว่างปัจจุบัน แต่ตัว
เลขมันจะต่างกันบ้างเพราะว่าข้อมูลมันจำกัด
ปี 2521, 2520 ไปเทียบกับ 2506 บ้าง การ
เทียบกันมันก็เทียบประมาณ 10 ปี 20 ปี ตัวเลข
มันก็ใกล้เคียงกัน หรือบางครั้งตัวเลขมันจำกัด
คือ ไปเอาตัวเลขของบางจังหวัด บางกลุ่มจ้ง-
หวัด ที่มีมีการสำรวจมาแต่การที่เราเลือกส่วน
ย่อยมาอธิบายส่วนใหญ่ มันไม่ได้แปลว่ามัน
จะขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง เพราะว่าแนวโน้มทิศ
ทางใหญ่มันน่าจะไปทางเดียวกัน ไม่น่าขัด
แย้งกัน ●